Research Article

Received: 2025-04-28 **Revised:** 2025-05-18 **Accepted:** 2025-05-25

แนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองของท้องถิ่น : บทบาทของนายอำเภอภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

The concept of polic philosophy local self- government : The Role of the district chief under political changes

พีรพันธุ์ สิงห์ทองชัย

Pirapan Singtongchai

ที่ทำการปกครองอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

Hang Dong District Office, Chiang Mai Province, Thailand

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์

Phisit Kotsupho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, E-mail : prieophun05268@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการแนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองของท้องถิ่นในสังคมไทยและ 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของนายอำเภอกับแนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองของท้องถิ่นภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ผลการวิจัยพบว่า

1) พัฒนาการแนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองในสังคมไทย เริ่มจาก หลักการปกครองที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม แนวทางดังกล่าวมุ่งเน้นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เพื่อสร้างความเป็นธรรมลดความเหลื่อมล้ำและพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2) บทบาทและหน้าที่ของนายอำเภอกับแนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองในสังคมไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปฏิรูปการกระจายอำนาจ การแก้ไขกฎหมายท้องถิ่น การปฏิบัตินายอำเภอในฐานะผู้ดำรงตำแหน่งเป็นตัวแทนของรัฐในพื้นที่

ต้องปรับตัว เพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้เหมาะสมตามบทบาทและหน้าที่ใหม่ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลง นั่นคือ นายอำเภอมีบทบาทสำคัญในกระบวนการส่งเสริมการปกครองตนเองของท้องถิ่น รวมถึงการเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกลางและประชาชน มีหน้าที่สนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ให้เป็นไปตามกฎหมาย ควบคุมดูแลความเรียบร้อยในพื้นที่และประสานความร่วมมือกับชุมชน

คำสำคัญ : แนวคิดปรัชญา, การปกครองท้องถิ่น, บทบาทนายอำเภอ

Abstract

This research article contains to 1) the development of the concept of local self-governance philosophy in Thai society and 2) to analyze the role and duties of the district chief in relation to the concept of local self-governance philosophy under political changes.

The results of this study reveal that:

1) The development of the concept of self-governance philosophy in Thai society begins with principles that promote public participation in community management to appropriately respond to local needs and issues. This approach focuses on decentralization of power from the central government to local authorities to create equity, reduce inequality, and sustainably develop local areas.

2) The role and duties of the district chief concerning the philosophy of self-governance in Thai society amid political changes involve reforms in decentralization, amendments to local laws, and the adaptation of the district chief, as a state representative in the area, to effectively fulfill new roles and responsibilities that align with local needs and changing political contexts. This means the district chief plays a vital role in promoting local self-governance and serves as a link between the central government and the people, supporting the operations of local government organizations.

Keywords : Philosophy concept, Local governance, Role of the district chief

บทนำ

การปกครองท้องถิ่นไทยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2540 โดยการจัดตั้งสุขาภิบาลและกรุงเทพมหานคร การปกครองท้องถิ่นไทยในระยะแรกมีลักษณะเป็นการปกครองท้องถิ่นโดยข้าราชการประจำซึ่งมุ่งเน้นการสั่งงานและการควบคุมการบริหารงานโดยรัฐบาลกลาง จุดหักเหครั้งสำคัญของการกระจายอำนาจมาจากผลพวงของ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน 2540” ภายหลังประกาศการใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในรูปแบบและโครงสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ การกำหนดให้มีโครงสร้าง 2 ส่วน ได้แก่ สภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด ฝ่ายบริหารท้องถิ่นอาจมาได้จากการลงมติเลือกตั้งภายในสภาท้องถิ่นหรือการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนและให้มีการตราพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 เพื่อส่งเสริมการกระจายอำนาจในเชิงกฎหมายและแนวทางปฏิบัติ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ, 2552)

แนวคิดปรัชญาการเมืองเกี่ยวข้องกับอำนาจ การปกครอง และสิทธิ เสรีภาพ” (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2560 : 36) การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง แนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจถูกจัดวางและปรับใช้ เพื่อให้เป็นกลไกรองรับการเมืองชาติ การล้มลุกคลุกคลานของการกระจายอำนาจทั้ง ๆ ที่มีกฎหมายกำหนดแผน การดำเนินการเอาไว้เป็นฐานตั้งต้นนั้น มีความหมายอย่างไรต่อทิศทางการเติบโตของแนวคิดการปกครองตนเองในการปกครองส่วนท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่งถ้าเป้าหมายของการพัฒนาท้องถิ่นในที่สุดแล้วคือ การทำให้คนในท้องถิ่นมีอิสระที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ ฉะนั้น การกระจายอำนาจที่ผ่านวิกฤตการเมือง ที่ผันผวนได้นำไปสู่การปกครอง (พิชญ์อาภา พิสุทธิ์เศรณี และ โอม ฉัตรนนท์, 2560)

วิกฤตการณ์ทางการเมืองตั้งแต่เกิดรัฐประหารในปี 2548 เป็นต้นมา การแยกขั้วทางการเมืองและ การแบ่งฝ่ายทางสังคมเมืองในระดับสูงก็เนื่องมาจากการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางเกือบทุกเรื่อง ถนนทุกสายจึงมุ่งสู่การตัดสินใจระดับชาติจนทำให้เกิดสถานการณ์ชนะกินรวบทางการเมือง วิกฤตการเมืองเป็นแรงผลักให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวเรื่องกระจายอำนาจภายใต้แนวคิด “จังหวัดจัดการตนเอง” เพื่อผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าในการกระจายอำนาจมีข้อเสนอหลักให้ องค์กรปกครองท้องถิ่นผู้ว่าราชการ

จังหวัดมาจากการเลือกตั้ง (พีระฉัตร ดาบเพชร, 2563)

การกระจายอำนาจการปกครองท้องถิ่นภายใต้รัฐบาลที่นำโดยทหารนอกจากไม่มีความคืบหน้าแล้วยังกลับกลายเป็นการไปเพิ่มอำนาจให้การบริหารราชการส่วนกลางกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น และการปฏิบัติตามนโยบายเป็นการสั่งงานผ่านกระทรวงมหาดไทย โดยใช้กลไกกำนันผู้ใหญ่บ้านเพิ่มขึ้น ทำให้การกระจายอำนาจที่พยายามสร้างขึ้นเป็นรูปร่างตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 กลับไปสู่ยุคที่อ่อนแอในการกระจายอำนาจและยังไม่สามารถก้าวพ้นจากพันธนาการรากเหง้าการปกครองที่เป็นเจ้าขุนมูลนายตั้งแต่ในอดีตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำงานอยู่ภายใต้ธรรมเนียมปฏิบัติที่ ตอบสนองผู้บังคับบัญชา เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอ มากกว่าคนท้องถิ่น ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมามีความผันผวนทางการเมืองอย่างมาก และดูเหมือนว่าจะมีผลโดยตรงต่อแผนการกระจายอำนาจไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่น ประกอบกับ การรัฐประหารที่ทำให้การเมืองและสังคมอยู่ภายใต้รัฐบาลที่นำโดยทหารเป็นเวลาถึง 8 ปี นำพาให้ประเทศกลับมาสู่บรรยากาศ และธรรมเนียมการปกครองแบบรัฐราชการ และควบคุมการเคลื่อนไหวทางสังคม สถานการณ์แบบนี้จะทอดยาวไปจนกว่าจะสิ้นสุดบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 จนกว่าการเมืองเข้าสู่ครรลอง ของระบอบประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้งที่สะท้อนเสียงของประชาชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาติดตามพัฒนาการของแนวปรัชญาการเมืองศึกษาเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานของทฤษฎีทางสังคมหรือปัญหาทางสังคมที่ปัญหาในการดำเนินชีวิต เสรีภาพและความยุติธรรมเพราะว่าปรัชญาการเมือง ต่อมามีการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเมือง การปกครอง การบริหารอย่างมีระบบแบบแผน โดยยึดเอาวิธีการสังเกต ทดลอง พิสูจน์ตามวิธีการของปรัชญาเป็นหลักปฏิบัติ ปกครองตนเองของท้องถิ่น ภายใต้เหตุการณ์ทางการเมืองที่ผันแปรไป และท่ามกลางกระแสที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ นายอำเภอ ในฐานะผู้แทนรัฐบาลส่วนกลาง ในการปกครองส่วนภูมิภาคจะมีบทบาทและหน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังที่การเมืองถูกดึงเข้าไปอยู่ใต้ระเบียบของรัฐราชการและการพัฒนาประเทศอยู่ภายใต้เงื่อนไขใหม่จากเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในบริบทดังกล่าว นายอำเภอต้องปรับบทบาทและหน้าที่ ความรับผิดชอบอย่างไร จึงจะทำงานร่วมกับการปกครองตนเองของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการแนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองของท้องถิ่นในสังคมไทย

2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของนายอำเภอกับแนวคิดปรัชญาการปกครองตนเองของท้องถิ่นภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งศึกษาบทบาทของนายอำเภอในบริบทการปกครองตนเองของท้องถิ่น ภายใต้กรอบแนวคิดปรัชญาการเมืองร่วมสมัย โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้เข้าใจทั้งในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ

1. กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยนายอำเภอ ข้าราชการส่วนภูมิภาค และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา จำนวน 20 ราย โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากจังหวัดที่มีความหลากหลายทางการเมืองและสังคม

2. เครื่องมือวิจัย

ใช้แนวคำถามปลายเปิด (Semi-structured Interview Guide) ที่ออกแบบตามกรอบแนวคิดทางปรัชญาการเมือง เช่น แนวคิดเรื่อง เสรีนิยม (liberalism) ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) และความยุติธรรมในปรัชญาของจอห์น รอลส์ (John Rawls)

3. การรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยรวบรวมจากเอกสารวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายงานราชการ ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงวรรณกรรมทางปรัชญาการเมือง เพื่อใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์เชิงแนวคิดทั้งในด้านบทบาทของนายอำเภอและแนวทางการปกครองตนเองของท้องถิ่นในบริบทไทยร่วมสมัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความ (Interpretive Content Analysis) โดยจำแนกประเด็นตามกรอบแนวคิดหลัก เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การกระจายอำนาจ บทบาทของรัฐ และสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

5. ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ

6. สรุปผลการวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาบทบาทและหน้าที่ของนายอำเภอกับแนวคิดการปกครองตนเองของท้องถิ่น ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พบว่า

1. บทบาทนายอำเภอในฐานะผู้แทนรัฐระดับพื้นที่

นายอำเภอทำหน้าที่เป็นตัวกลางสำคัญเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกลางกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้สั่งการแบบสายบังคับบัญชา มาเป็นผู้ประสานงาน สนับสนุน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับกฎหมายและนโยบายสาธารณะ (วุฒิสาร ตันไชย และ เอกวีร์ มีสุข, 2562)

2. การปรับตัวตามแนวคิดการปกครองตนเองและการกระจายอำนาจ

นายอำเภอต้องปรับบทบาทให้สอดคล้องกับทิศทางนโยบายใหม่ เช่น การกระจายอำนาจและการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน โดยทำหน้าที่เป็น “ตัวกลางเชิงยุทธศาสตร์” เพื่อสร้างสมดุลระหว่างอำนาจของรัฐกับสิทธิของประชาชนในระดับท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้บทบาทของนายอำเภอไม่ได้เป็นเพียงผู้บริหารพื้นที่เท่านั้น แต่ยังต้องมีความสามารถในการประสานงานและแก้ไขปัญหาเชิงบริบทที่หลากหลาย (วุฒิสาร ตันไชย และ เอกวีร์ มีสุข, 2562)

3. ลักษณะโครงสร้างอำนาจระหว่างส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น

พบว่าอำนาจในระบบราชการส่วนภูมิภาคมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบเชิงต่อรองมากกว่าการบังคับตามลำดับชั้น โดยนโยบายจากส่วนกลางมีลักษณะ

3.1) **นโยบายปลายเปิด** เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมและออกแบบการพัฒนาเอง

3.2) **นโยบายปลายปิด** ที่กำหนดโดยส่วนกลางและท้องถิ่นแทบไม่มีอำนาจต่อรอง

3.3) นโยบายแบบบูรณาการเพื่อความมั่นคง ที่ท้องถิ่นเป็นกลไกปฏิบัติในนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐ (ข้อมูลจากกรณีศึกษาเทศบาล 3 แห่ง)

4.หน้าที่ด้านการบริหารและสังคมของนายอำเภอ

นายอำเภอรับผิดชอบงานหลากหลาย ได้แก่ การบำบัดทุกข์บำรุงสุข ควบคุมราคาสินค้า ป้องกันยาเสพติด ส่งเสริมการศึกษา และดูแลความปลอดภัยของประชาชน การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การบริหารงานพื้นที่เกิดผลเป็นรูปธรรม

5.การตีความบทบาทนายอำเภอผ่านมุมมองปรัชญาการเมือง

เมื่อวิเคราะห์ในทางปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) พบว่าแนวคิดประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เน้นการสร้างความสุขสูงสุดรวมของสังคม แม้ว่าจะเหมาะกับระบบรวมศูนย์ แต่มีข้อจำกัดในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชน ขณะที่แนวคิดของจอห์น รอลส์ (John Rawls) เน้นความยุติธรรม สิทธิ และเสรีภาพของปัจเจกชนเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับหลักคุณค่าของมนุษย์ตามปรัชญาคานท์ (แซนเดล ไมเคิล เจ, 2558) ดังนั้น นายอำเภอในยุคเปลี่ยนผ่านต้องมีความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องความยุติธรรม สิทธิ และความหลากหลายทางบริบท เพื่อสนับสนุนการปกครองตนเองของท้องถิ่นให้เกิดขึ้นอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

ดังนั้น บทบาทของนายอำเภอในยุคเปลี่ยนผ่านจึงต้องไม่เพียงแค่ “ปฏิบัติตามกฎหมายและนโยบาย” แต่ต้องมีความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องความยุติธรรม สิทธิ และความหลากหลายทางบริบท เพื่อให้การปกครองตนเองของท้องถิ่นเกิดขึ้นได้จริงอย่างมีคุณภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิดการปกครองตนเองในประเทศไทย ซึ่งเน้นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นนั้น สอดคล้องกับแนวคิดทางปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ เช่น หลักปัจเจกชนนิยม ความเสมอภาค และหลักนิติธรรม ที่มุ่งเน้นสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการปกครองตนเอง

บทบาทของนายอำเภอในฐานะผู้แทนของรัฐ ได้เปลี่ยนแปลงตามบริบททางการเมือง โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร บทบาทของนายอำเภอถูกเน้นในเชิงอำนาจจากส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม การวิจัยพบว่านายอำเภอยังคงเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการเชื่อมโยงระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น

การสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ วีระศักดิ์ เครือเทพ ที่ระบุถึงบทบาทนายอำเภอว่าเป็นกลไกประสานนโยบายจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2560) และ พิชญ์อาภา พิสุทธิ์เศรณี ที่เสนอแนวคิดเรื่องการปรับบทบาทของข้าราชการระดับกลางให้ตอบสนองต่อประชาชนในพื้นที่ (พิชญ์อาภา พิสุทธิ์เศรณี , 2560) เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วก็พบว่า ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ยืนยันและขยายความแนวคิดเหล่านั้น โดยเน้นว่าความสามารถในการปรับตัวของนายอำเภอเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการปกครองตนเองให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในมิติเชิงอุดมการณ์ งานวิจัยนี้ยังเสนอข้อถกเถียงเชิงปรัชญาระหว่างแนวคิดประโยชน์นิยม (Utilitarianism) กับแนวคิดความยุติธรรมของรอลส์ (Rawlsian Justice) โดยวางบทบาทของนายอำเภอไว้ในจุดตัดระหว่างการรักษาประโยชน์รวมของรัฐกับการคุ้มครองสิทธิของปัจเจกในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นประเด็นที่มีนัยสำคัญต่อการออกแบบนโยบายในอนาคต

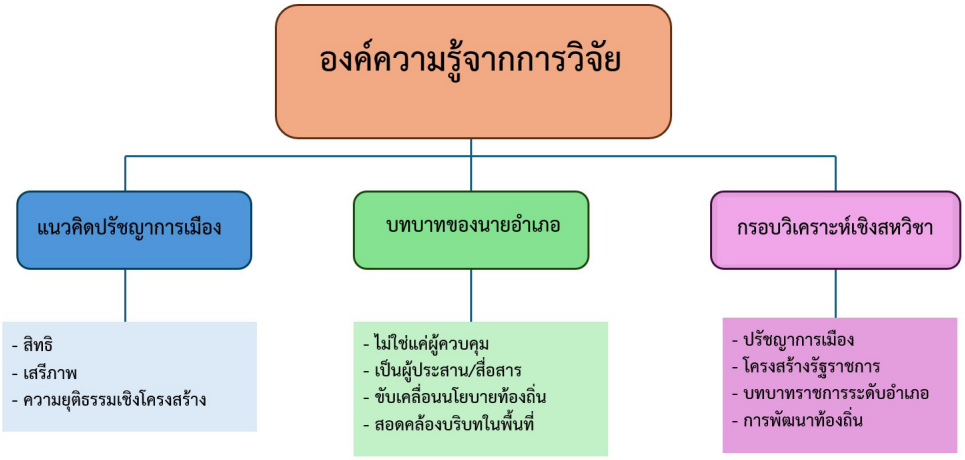
องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดการปกครองตนเองของท้องถิ่น ในสังคมไทยไม่ได้เป็นเพียงเรื่องทางปกครองหรือการบริหารราชการแผ่นดินเท่านั้น หากแต่มีมิติทางปรัชญาการเมืองที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะในด้านการส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรมเชิงโครงสร้างในระดับท้องถิ่น

นายอำเภอในฐานะตัวแทนของรัฐในระดับอำเภอ มิได้มีบทบาทเพียงแค่การควบคุมหรือสั่งการจากส่วนกลาง แต่ยังมีหน้าที่สำคัญในการประสานงาน สื่อสาร และปรับตัวให้สามารถขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านของอำนาจราชการแบบเดิมไปสู่แนวทางที่ยืดหยุ่นและเน้นความร่วมมือมากขึ้น

งานวิจัยนี้ได้สร้างกรอบการวิเคราะห์ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) ผนวกเข้ากับโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะบทบาทของข้าราชการระดับอำเภอ ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาทางรัฐศาสตร์และการบริหารภาครัฐ ตลอดจนการพัฒนาท้องถิ่นในระยะยาว

แผนผัง 1 : องค์ความรู้จากการวิจัย



ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยพบว่า นายอำเภอมีบทบาททั้งด้านบริหารและการประสานงาน เพื่อให้การปกครองตนเองของท้องถิ่นดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับกฎหมาย พร้อมรักษาความมั่นคงและประโยชน์ส่วนรวม ผู้วิจัยจึงเสนอข้อเสนอแนะ 3 ด้าน ได้แก่

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีการปรับบทบาทของนายอำเภอให้ชัดเจนมากขึ้นในฐานะ “ผู้อำนวยการเชิงนโยบาย” ที่สนับสนุนการปกครองตนเองของท้องถิ่น มิใช่เพียงผู้ควบคุมหรือสั่งการจากส่วนกลางเท่านั้น

2) รัฐควรส่งเสริมกลไกการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง ด้วยการให้เครื่องมือ อำนาจตัดสินใจ และงบประมาณแก่ท้องถิ่น โดยมีนายอำเภอเป็นผู้ประสานความร่วมมือ แทนที่จะเป็นผู้ควบคุม

3) กระทรวงมหาดไทยควรจัดทำหลักสูตรอบรม/พัฒนานายอำเภอด้านปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ เช่น สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม และหลักนิติธรรม เพื่อเพิ่มมุมมองที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย

4) การจัดโครงสร้างการบริหารราชการส่วนภูมิภาคควรพิจารณาบทบาทของนายอำเภอให้สามารถตอบสนองบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ได้ ไม่ใช้แนวทางเดียวทั่วประเทศ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา

1) ควรศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับ การนำแนวคิดปรัชญาการเมืองร่วมสมัย เช่น แนวคิดของจอห์น รอลส์ (John Rawls), อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) หรือแนวทางเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ประยุกต์ใช้กับบริบทการปกครองตนเองของไทย

2) เสนอให้วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างแนวคิดประโยชน์นิยม กับสิทธิเสรีภาพของปัจเจก เพื่อหาจุดสมดุลทางนโยบายสาธารณะในสังคมพหุนิยม

3) ควรใช้วิธีวิทยาทางปรัชญา เช่น การวิเคราะห์แนวคิด (Conceptual Analysis) ร่วมกับข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อเข้าใจธรรมชาติของความยุติธรรมในระดับท้องถิ่น

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรเพิ่มการศึกษาภาคสนามเชิงประจักษ์ เช่น การสัมภาษณ์นายอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับแนวคิดเชิงทฤษฎี

2) เสนอให้ขยายพื้นที่การศึกษาไปยังหลายจังหวัดที่มีลักษณะภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเมืองแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของนายอำเภอในบริบทต่าง ๆ

3) ควรใช้วิธีการวิจัยแบบสหวิทยาการ เช่น ผสมผสานปรัชญาการเมือง สังคมวิทยา และรัฐประศาสนศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์บทบาทของข้าราชการระดับกลางอย่างครอบคลุมยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะทั้ง 3 ด้าน ข้างต้น มุ่งเน้นการพัฒนาบทบาทของนายอำเภอให้สามารถตอบสนองต่อความท้าทายของการกระจายอำนาจในสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณธรรม พร้อมทั้งส่งเสริมการวิจัยในเชิงปรัชญาที่ช่วยวางรากฐานเชิงแนวคิดให้ระบบราชการระดับพื้นที่มีความเข้าใจในบริบทของสิทธิ เสรีภาพ และความยุติธรรมยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การวิจัยในอนาคตควรมุ่งสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นผ่านข้อมูลภาคสนามและมุมมองสหวิทยาการ เพื่อให้เกิดข้อเสนอทางวิชาการที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาระบบราชการไทยให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในระยะยาว

สรุป

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและระบบราชการในอุดมคติของแม็กซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เน้นการจัดโครงสร้างที่มีระเบียบแบบแผน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหาร แต่ในยุคที่สังคมเรียกร้องความเป็นธรรมมากขึ้น แนวคิดเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียวอาจไม่

เพียงพอ ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ (John Rawls) จึงเข้ามาเสริมอีกมิติ โดยย้ำว่าระบบที่ดีต้องเคารพสิทธิ เสรีภาพ และโอกาสที่เท่าเทียม แนวคิดนี้มีพลังในการผลักดันให้ระบบราชการไม่เพียงแค่มีประสิทธิภาพ แต่ต้องยุติธรรมต่อประชาชนในทุกระดับ

ในบริบทไทย นายอำเภอคือกลไกสำคัญที่สะท้อนการเชื่อมโยงระหว่างอำนาจรัฐกับท้องถิ่น บทบาทของเขาจึงไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดนโยบายจากส่วนกลาง แต่ต้องเป็นผู้แปลนโยบายให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและรักษาความมั่นคงของรัฐได้อย่างสมดุล งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า นายอำเภอในยุคเปลี่ยนผ่านควรยืนอยู่บนฐานคิดที่คำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพของรัฐ และความเป็นธรรมตามหลักการประชาธิปไตยร่วมสมัยกล่าวโดยสรุป บทบาทของนายอำเภอในยุคเปลี่ยนผ่านไม่อาจเป็นเพียงผู้รับนโยบาย แต่ต้องเป็นผู้แปลนโยบายให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของพื้นที่ และยืนอยู่บนฐานคิดที่คำนึงถึงความยุติธรรม เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2560). *คู่มือเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติราชการของนายอำเภอ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อาสารักษาดินแดน.

เกษดา ทองเทพไพโรจน์. (2553). *ประโยชน์นิยมกับทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์: การวิพากษ์เชิงเปรียบเทียบ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

แซนเดล, ไมเคิล เจ. (2558). *ความยุติธรรมคืออะไร* (ทรงศีล ทิวสมบุญ, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ Openworlds.

ทรายแก้ว ทิพากร และคณะ (บรรณาธิการ). (2560). *กระบวนการให้ความช่วยเหลือแก่ต่างประเทศ: กรณีศึกษาออสเตรเลีย ญี่ปุ่น แคนาดา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. (2552). *ทิศทางการปกครองท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ*. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

พีระฉัตร ดาบเพชร. (2563). *กระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชน : กรณีศึกษายุทธวิธีใน*

การ ผลักดันนโยบายจังหวัดจัดการตนเอง. [วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]

พิชญ์อาภา พิสุทธิ์เศรณี, & โอม ฉัตรนนท์. (2560). บทบาทและกระบวนการของการให้ความช่วยเหลือแก่ต่างประเทศของประเทศออสเตรเลีย: กรณีศึกษา Aus-AID ผ่านโครงการความช่วยเหลือด้านสาธารณสุขที่ให้แก่ไทย. ใน ทรายแก้ว ทิพากร และคณะ (บ.ก.), *กระบวนการให้ความช่วยเหลือแก่ต่างประเทศ: กรณีศึกษาออสเตรเลีย ญี่ปุ่น แคนาดา* (น. 1–38). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยากร เชียงกูล, & พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. (2562). *หลักนิติธรรมกับการเมืองไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย.

วุฒิสาร ตันไชย, & เอกวีร์ มีสุข. (2562). *การปฏิรูปสถาบันและกระบวนการเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่นในประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2556). *ปรัชญาการเมือง: จากคลาสสิคสู่สมัยใหม่.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนันตชัย จินดาวัฒน์. (2566). *ปรัชญาการเมืองยุคกลาง: ศาสนาและอำนาจในประวัติศาสตร์ตะวันตก.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2560). *15 ปี การกระจายอำนาจของไทย: สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Research Article

Received: 2025-04-29 **Revised:** 2025-05-22 **Accepted:** 2025-06-25

วิเคราะห์พฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์ กับแนวคิดจริยศาสตร์ของพุทธศาสนิกชนไทย

Analyzing the Behavior of Commercial Buddhist Donations with the Concept of Ethics of Thai Buddhists

รณฤทธิ์ มณีสงฆ์

Ronarit Maneesong

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ วิทยาเขตเชียงใหม่

Graduate School, Mahachulalongkor rajavidyalaya Chieng Mai Campus

อรชร มณีสงฆ์

Orachorn Maneesong

คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Business Administration Chiangmai University

Corresponding Author, E-mail : mronarit@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริจาคของพุทธศาสนิกชนไทยและผลกระทบจากส่วนประสมทางการตลาดในบริบทของพุทธพาณิชย์ 2) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและผลประโยชน์ที่ผู้บริจาคคาดหวังจากการบริจาค โดยอ้างอิงกรอบแนวคิดจริยศาสตร์ ได้แก่ จริยศาสตร์หน้าที่ จริยศาสตร์ประโยชน์นิยม และพุทธจริยศาสตร์ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง จากพุทธศาสนิกชนในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 15 คน ซึ่งมีอายุ 50 ปีขึ้นไป และมีประสบการณ์การบริจาคบ่อยครั้งในระดับค่อนข้างสูง

ผลการวิจัยพบว่าพฤติกรรมการบริจาคสามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มที่บริจาคเพื่อโครงการขนาดใหญ่ กลุ่มที่บริจาคสม่ำเสมอในกิจกรรมทางศาสนา และกลุ่มที่บริจาคในกิจกรรมระดับชุมชน แรงจูงใจสำคัญในการบริจาค ได้แก่ ความเชื่อในบุญกุศล ความผูกพันกับชุมชน และความรู้สึกทางจิตใจ เช่น ความกตัญญูและความเมตตา ส่วนอิทธิพลจากกลยุทธ์ทางการตลาดเชิงพุทธพาณิชย์มีผลต่อการตัดสินใจบริจาคในระดับปานกลางถึงต่ำ

การวิเคราะห์ตามกรอบจริยศาสตร์พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีแนวคิดสอดคล้องกับจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของอิมมานูเอล คานท์ พุทธจริยศาสตร์ และแนวคิดประโยชน์นิยมของจอห์น สจวร์ต มิลล์ โดยเน้นการให้โดยไม่หวังผลตอบแทนส่วนตน และมุ่งหวังการสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน ข้อค้นพบนี้สะท้อนแนวทางส่งเสริมการบริจาคที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม ความโปร่งใส และการสร้างประโยชน์ต่อสังคมและพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : พฤติกรรมการบริจาค, พุทธพาณิชย์, พุทธจริยศาสตร์, จริยศาสตร์หน้าที่, จริยศาสตร์ประโยชน์นิยม

Abstract

This research article aimed to: 1) examine the donation behaviors of Thai Buddhists and the influence of marketing mix strategies in the context of commercialized Buddhism, and 2) analyze the values and benefits that donors expect from charitable giving, based on ethical frameworks including deontological ethics, utilitarianism, and Buddhist ethics. The study employed qualitative research methods, with purposive sampling of 15 Thai Buddhists aged 50 and above in Chiang Mai Province who had frequent donation experience and relatively high contribution levels.

The findings identified three main patterns of donation behavior: giving to large-scale projects, regular donations to religious activities, and support for local community-based events. Key motivations included belief in merit-making, attachment to community, and emotional factors such as gratitude and compassion. The influence of Buddhist marketing strategies on donor decisions was found to be moderate to minimal.

Ethical analysis revealed that participants' views aligned with Kantian ethics, Buddhist ethics, and Mill's utilitarianism. They emphasized selfless giving and the importance of sustaining Buddhism. These findings suggest a direction for promoting sustainable, ethically guided donation practices that foster transparency, moral integrity, and broader social benefit in alignment with Buddhist principles.

Keywords : Donation behavior, Commercialized Buddhism, Buddhist ethics, Deontological ethics, Utilitarianism

บทนำ

ในอดีต ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวไทยมีลักษณะบริสุทธิ์ เน้นการทำบุญเพื่อสืบทอดพระศาสนา บูรณะวัด และดูแลพระสงฆ์ เงินบริจาคถือเป็นรายได้สำคัญที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนา วัดที่มีชื่อเสียงจึงมักได้รับการบริจาคมาก อย่างไรก็ตาม ในช่วง 30 - 40 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ทั้งในรูปแบบวัด พิธีกรรม และกิจกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของสำนักปฏิบัติธรรมใหม่ เช่น สำนักสันติอโศก และวัดพระธรรมกาย ที่แม้เริ่มต้นด้วยการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม แต่ต่อมาก็สะท้อนแนวโน้ม “พุทธพาณิชย์” อย่างเด่นชัด

พุทธพาณิชย์ในปัจจุบันปรากฏผ่านการสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมขนาดใหญ่ การก่อสร้างพระพุทธรูปหรือรูปเคารพขนาดมหึมา เพื่อดึงดูดผู้บริจาค นักแสวงบุญ และนักท่องเที่ยว ทำให้วัดมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก แม้เงินบริจาคเหล่านี้จะนำไปใช้ประโยชน์ด้านศาสนา แต่ขณะเดียวกัน ก็มีการบริหารจัดการแบบธุรกิจ เช่น การผลิตวัตถุมงคล การให้เช่าพระเครื่อง หรือการจัดกิจกรรมที่อาจเบี่ยงเบนจากหลักศาสนา (ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2564)

อาจารย์วีรยุทธ เกิดในมงคล นิยาม“พุทธพาณิชย์” ว่าเป็นกระบวนการใช้ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการหารายได้ ผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบูชารูปเคารพ พิธีกรรมบริการตนเอง การเชิญชวนทำบุญผ่านตู้บริจาค การให้เช่าวัตถุมงคล และการจัดเทศกาลศาสนา แม้บางรูปแบบจะส่งเสริมศรัทธา แต่ก็อาจนำไปสู่ความงมงาย และส่งผลลบต่อวงการพระพุทธศาสนาในระยะยาว

จากมุมมองพุทธจริยศาสตร์ การกระทำทางศีลธรรมถูกพิจารณาจาก “เจตนา” (Intention) เป็นหลัก มิใช่ผลลัพธ์เพียงอย่างเดียว การกระทำที่ดีคือการกระทำที่มีเจตนาบริสุทธิ์และส่งผลให้เกิดการลดทุกข์ของตนเองและผู้อื่น (วีรยุทธ เกิดในมงคล, 2567) ซึ่งในปัจจุบัน การแข่งขันในการรับบริจาคระหว่างวัด มูลนิธิ และองค์กรศาสนาต่าง ๆ มีความเข้มข้นมากขึ้น การตลาดเข้ามามีบทบาทในการกระตุ้นการบริจาค จนอาจเกินขอบเขตความพอเหมาะตามหลักพระพุทธศาสนา

การศึกษานี้จึงกำหนดกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical Framework) เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์ โดยใช้ทั้งแนวคิดจากพระพุทธศาสนา

และจริยศาสตร์ตะวันตก เพื่อความลุ่มลึกและเทียบเคียงได้ชัดเจน แบ่งกรอบวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1) พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) ซึ่งจะมุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องเจตนา เมตตา และสัมมาทิฏฐิ

2) จริยศาสตร์เชิงหน้าที่ (Deontological Ethics / Kantian Ethics) เน้นการกระทำด้วยเจตนาบริสุทธิ์ โดยไม่หวังผลตอบแทน

3) จริยศาสตร์ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เน้นผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม

การวิจัยนี้ มุ่งวิเคราะห์พฤติกรรมการบริจาคของพุทธศาสนิกชนไทย โดยศึกษากลยุทธ์ทางการตลาด ผลกระทบต่อพฤติกรรม และการคาดหวังคุณค่าทางจริยธรรม อ้างอิงผ่านกรอบคิดทั้งสาม เพื่อประเมินว่าแรงจูงใจเกิดจากศรัทธาแท้ หรือผลตอบแทน เช่น ความมั่งมี โชคลาภ หรือความสำเร็จ รวมถึงวิเคราะห์ว่าแนวทางการตลาดเหล่านี้อยู่ในขอบเขตคุณธรรมหรือไม่ กรอบจริยศาสตร์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ยังช่วยสะท้อนค่านิยมร่วมสมัยว่าเป็นการธำรงไว้ซึ่งความดีงาม หรือเป็นสัญญาณของความเสื่อมถอยในวงการพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการพัฒนาการสื่อสารทางศาสนาให้โปร่งใส ยุติธรรม และส่งเสริมการทำบุญอย่างมีสติและสมเหตุสมผล (Keown & Kinsey, 2005)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา พฤติกรรมการบริจาคของพุทธศาสนิกชนและผลกระทบส่วนประสมการตลาดเชิงพุทธพาณิชย์

2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและประโยชน์ที่พุทธศาสนิกชนต้องการจากการบริจาค โดยอ้างอิงถึง หลักจริยศาสตร์ เช่น จริยศาสตร์หน้าที่ จริยศาสตร์ประโยชน์นิยม และพุทธจริยศาสตร์

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์โดยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview)โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ พุทธศาสนิกชนจากวัดต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ที่เคยบริจาค โดยใช้วิธี เลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ตามคำแนะนำของบุคคลในกลุ่ม มีขั้นตอนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. เตรียมแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) ตามประเด็นหลักและคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก

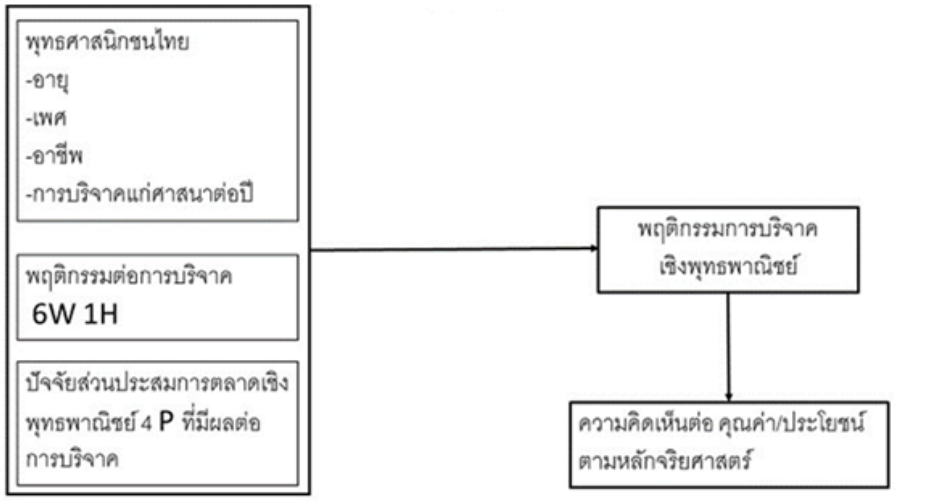
2. เก็บข้อมูลโดยนัดหมายอธิบายวัตถุประสงค์ ขออนุญาตบันทึกเสียง ดำเนินสัมภาษณ์เชิงลึก พร้อมขอรายชื่อผู้มีคุณสมบัติเพิ่มเติมสำหรับการสุ่มตัวอย่างแบบก้อนหิมะ (Snowball Sampling)

3. ประเด็นคำถามครอบคลุมข้อมูลพื้นฐาน พฤติกรรมการบริจาคตามแนวคิด 6W1H ปัจจัยการตลาด และคุณค่าทางจริยศาสตร์

4. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีสรุปอุปนัย (Inductive Analysis) และวิเคราะห์เชิงองค์ประกอบ (Component Analysis) เพื่อสกัดประเด็นและตีความตามประเด็นหลัก

ภาพที่ 1 : แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพานิชย์ของพุทธศาสนิกชนไทย



ผลการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งตอบวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์ และคุณค่าทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนิกชนไทย โดยใช้กรอบแนวคิดการตลาด 7P’s ร่วมกับทฤษฎีจริยศาสตร์ในการวิเคราะห์ (Kotler, 1984, 1997) ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจึงถูกนำเสนออย่างเป็นระบบ เพื่อสะท้อนภาพรวมของพฤติกรรม แรงจูงใจ และกรอบคิดทางศีลธรรมของผู้บริจาคในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องและสอดรับกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

ผลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ซึ่งศึกษาพฤติกรรมการบริจาคของพุทธศาสนิกชนไทยตามแนวคิดการวิเคราะห์ผู้บริโภคและส่วนประสมการตลาด 7P's (Kotler, 1997) พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 60 ปีขึ้นไป (60%) รายได้มากกว่า 100,000 บาทต่อเดือน (53.3%) โดยมีลักษณะการบริจาคแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มบริจาคสูง (>500,000 บาท/ปี), กลุ่มปานกลาง และกลุ่มต่ำ ซึ่งสะท้อนความหลากหลายของพฤติกรรมและเจตนา

ด้านพฤติกรรมการบริจาค กลุ่มตัวอย่างสามารถแบ่งได้เป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ บริจาคเงินสดในโครงการขนาดใหญ่ บริจาคสม่ำเสมอในกิจกรรมทางศาสนา และบริจาคเพื่อกิจกรรมระดับชุมชน แรงจูงใจสำคัญได้แก่ ความศรัทธา ความสัมพันธ์ในชุมชน และการบูชาบรรพบุรุษ ส่วนแรงจูงใจเชิงผลประโยชน์ เช่น ลดหย่อนภาษีหรือ "ล้างบาป" มีอิทธิพลน้อยที่สุด โอกาสบริจาคที่มีผลมากคือ วันสำคัญของตนเองและครอบครัว ขณะที่ปัจจัยอย่างวันหวยออกหรือกระแสออนไลน์มีอิทธิพลต่ำ

กลุ่มตัวอย่างตอบสนองต่อกลยุทธ์การตลาดเชิงพุทธพาณิชย์ในระดับต่ำถึงปานกลาง โดยให้ความสำคัญกับ "ผลิตภัณฑ์" ที่มีคุณค่าต่อสาธารณะ เช่น การสร้างศาสนสถาน มากกว่าการเช่าวัตถุมงคล ส่วน "ช่องทาง" ที่นิยมคือการถวายเงินโดยตรงที่วัด รองลงมาคือการโอนผ่านธนาคาร ขณะที่ "โปรโมชั่น" เช่น การจัดกิจกรรมพิเศษทางศาสนามีอิทธิพลเพียงเล็กน้อย

ผลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 ซึ่งวิเคราะห์คุณค่าทางจริยศาสตร์ที่ผู้บริจาคยึดถือ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีแนวคิดสอดคล้องกับจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของอิมมานูเอล คานท์ ซึ่งเน้น "เจตนาบริสุทธิ์" ในการกระทำโดยไม่หวังผลตอบแทนส่วนตน (พระอธิการประทีป ปิยสีโล และเสรี ศรีงาม, 2567) รองลงมาคือ พุทธจริยศาสตร์ที่เน้นเมตตา ปัญญา และสัมมาทิฏฐิ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2567) และแนวคิดประโยชน์นิยมของจอห์น สจวร์ต มิลล์ ซึ่งถือว่าการกระทำที่ดีคือสิ่งที่สร้างประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม (เมธา หริมเทพาธิป, 2567)

ผลการวิจัยสะท้อนว่าพฤติกรรมการบริจาคของพุทธศาสนิกชนไทยมีรากฐานจากแรงจูงใจทางศาสนาและวัฒนธรรม มากกว่าปัจจัยเชิงพาณิชย์ กลุ่มผู้บริจาคมีความตระหนักในคุณธรรม ศรัทธา และผลกระทบต่อสังคมมากกว่าผลตอบแทนส่วนตน แนวคิดจริยธรรมของคานท์และหลักพุทธศาสนาเป็นกรอบที่ผู้บริจาคใช้ประเมินการกระทำของตนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งถือเป็นข้อมูลสำคัญที่สามารถนำไปใช้พัฒนานโยบายหรือกลยุทธ์เชิงวัฒนธรรมในการสื่อสารศาสนาให้เหมาะสมกับสังคมไทยร่วมสมัย

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาพฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์ของพุทธศาสนิกชนไทย พบทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมา เช่น งานของรณฤทธิ์ มณีสงฆ์ และทวิภัทร ปัญญาวิลาศ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาตามกลุ่มอายุ บริบททางสังคม และช่องทางการทำบุญ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ทำบุญเพื่อความอิ่มเอมใจและเจตนาดีทางศาสนา (รณฤทธิ์ มณีสงฆ์, 2567, น. 73 - 88) ขณะที่งานของนภัสสร คำพวง และกิตติพงษ์ สาครเสถียร ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคนรุ่นใหม่กลับเน้นการซื้อวัตถุมงคลผ่านออนไลน์เพื่อแสดงออกถึงความเชื่อส่วนบุคคล มากกว่าการทำบุญแบบจิตสาธารณะ (นภัสสร คำพวง และ กิตติพงษ์ สาครเสถียร, 2567, น. 224 - 233) ซึ่งไม่สะท้อนแนวคิดจริยศาสตร์เชิงพุทธโดยตรง

ส่วนในด้านการตลาด พบว่าปัจจัย 7P's ส่งผลต่อพฤติกรรมในระดับปานกลาง โดยด้านผลิตภัณฑ์ ช่องทาง และบุคคลมีอิทธิพลมากกว่าการส่งเสริมการตลาด ซึ่งสะท้อนว่าผู้บริโภคยังคงให้ความสำคัญกับเนื้อหาและบริบทของการให้ มากกว่ารูปแบบการนำเสนอ

เมื่ออภิปรายผ่านกรอบแนวจริยศาสตร์ตะวันตก พบว่าแนวคิดของคานท์ (Kant) และมิลล์ (Mill) อธิบายพฤติกรรมการบริจาคได้เหมาะสมกับบริบทไทยมากที่สุด กล่าวคือ พฤติกรรมที่มีเจตนาเพื่อผลบุญหรือหวังผลส่วนตน ไม่ถือว่าบริสุทธิ์ในจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของคานท์ ในขณะที่แนวคิดประโยชน์นิยมของมิลล์อาจยอมรับการบริจาคที่สร้างประโยชน์ส่วนรวม แม้ผู้บริจาคมีแรงจูงใจเฉพาะตัวก็ตาม อย่างไรก็ตาม การบริจาคแบบ “แลกบุญ” หรือ “ชุดบุญ VIP” อาจกลายเป็นการลดทอนคุณค่าทางศีลธรรมลงเหลือเพียงธุรกรรมทางศาสนา ซึ่งขัดแย้งกับหลักจริยธรรมว่าด้วยเจตนาและความเมตตาในพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของ อริสโตเติล (Aristotle) ว่าด้วยจริยศาสตร์คุณธรรม และของ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) ว่าด้วยการให้ที่มีประสิทธิภาพ ก็ถูกนำมาประกอบการอภิปราย แม้ไม่ตรงกับบริบทไทยทั้งหมด แต่ช่วยเปิดมุมมองใหม่ว่าการให้ทานควรอยู่บนพื้นฐานของการฝึกฝนคุณธรรม และใช้เหตุผลประกอบ ไม่ใช่เพียงพิธีกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนผลบุญ

โดยสรุป งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของแรงจูงใจในการบริจาคในยุคพุทธพาณิชย์ ซึ่งไม่อาจอธิบายด้วยกรอบใดกรอบหนึ่งเพียงลำพัง แต่ต้องพิจารณาทั้งเจตนา ผลลัพธ์ บริบททางสังคม และการตีความศรัทธาในโลกยุคใหม่

องค์ความรู้จากการวิจัย

การศึกษานี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในหลายมิติที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์ของพุทธศาสนิกชนไทย โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. พฤติกรรมผู้บริจาค

ผู้บริจาคส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 60 ปีขึ้นไป รายได้สูง และอยู่ในช่วงวัยเกษียณหรือประกอบธุรกิจส่วนตัว สะท้อนว่าปัจจัยส่วนบุคคล เช่น อายุ รายได้ และสถานภาพทางสังคม มีอิทธิพลต่อรูปแบบและเจตนาในการทำบุญอย่างชัดเจน

2. แรงจูงใจในการทำบุญ

แรงจูงใจหลักในการทำบุญ ได้แก่ ความเชื่อในการได้บุญ การบูชาบรรพบุรุษ และความต้องการมีส่วนร่วมในชุมชน ขณะที่แรงจูงใจเชิงผลประโยชน์ เช่น การลดหย่อนภาษี หรือความนิยมทางสังคม มีอิทธิพลน้อย แสดงถึงรากฐานค่านิยมดั้งเดิมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ยังคงแข็งแรง

3. อิทธิพลของการตลาดทางศาสนา

ปัจจัยทางการตลาด เช่น ช่องทางออนไลน์ การตั้งราคา และการโปรโมทวัตถุมงคล มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในระดับปานกลาง ผู้บริจาคยังคงให้ความสำคัญกับการบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์มากกว่าการบริโภควัตถุศักดิ์สิทธิ์ (พระอธิการประทีป ปิยสีโล (ศรีภิรมย์) และเสรี ศรีงาม, 2567)

4. จริยศาสตร์ในการทำบุญ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีแนวคิดจริยศาสตร์ใกล้เคียงกับแนวทางของอิมมานูเอล คานท์ และพุทธจริยศาสตร์ โดยเน้นการทำบุญจากเจตนาอันบริสุทธิ์เพื่อส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อตนเอง สะท้อนค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ เหตุผล และคุณค่าทางจิตใจ

5. ความหลากหลายของพฤติกรรมและแรงจูงใจ

งานวิจัยนี้ยังช่วยให้เข้าใจว่า พฤติกรรมการบริจาคมีหลายรูปแบบ ทั้งการบริจาคเงิน สิ่งของ หรือซื้อวัตถุมงคลออนไลน์ ซึ่งมีแรงจูงใจตั้งแต่ศรัทธาไปจนถึงเป้าหมายส่วนตัว เช่น ความสำเร็จในชีวิตหรือการบรรลุเป้าหมายทางจิตใจ (ธีระพร อุวรรณโณ, 2567)

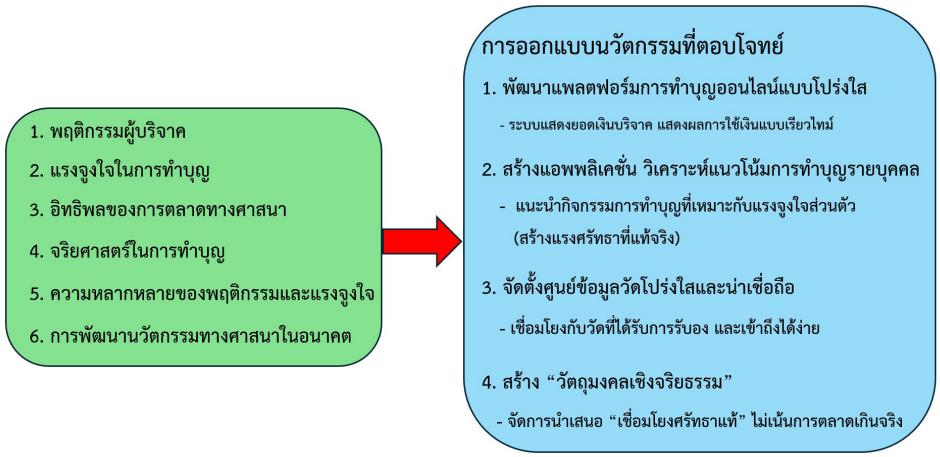
6. การพัฒนานวัตกรรมทางศาสนาในอนาคต

เสนอแนวทางการพัฒนาระบบบริจาคออนไลน์ที่โปร่งใสและเชื่อมโยงกับกิจกรรมของวัด เช่น แพลตฟอร์มแสดงผลบุญอย่างโปร่งใส หรือระบบเลือกซื้อวัตถุมงคล

ที่ให้ข้อมูลเชิงจริยธรรม ซึ่งเหมาะกับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการศรัทธาอย่างมีเหตุผล ทั้งนี้ยังเสนอการออกแบบกิจกรรมทำบุญในรูปแบบ CSR ศาสนา หรือโครงการออนไลน์ที่เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วม โดยไม่ละทิ้งเจตนารมณ์ของพุทธศาสนา

ภาพที่ 2 แผนภูมิ : องค์ความรู้จากการวิจัย

พฤติกรรมการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์กับแนวคิดจริยศาสตร์ของพุทธศาสนิกชนไทย



ผู้ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัยแสดงแนวคิดจริยธรรมที่สอดคล้องกับจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของอิมมานูเอล คานท์ และหลักพุทธจริยศาสตร์ โดยเน้นการทำบุญด้วยเจตนาบริสุทธิ์เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนส่วนตน ความสมเหตุสมผล ความซื่อสัตย์ และการเคารพคุณค่าแท้จริงของศาสนาเป็นหลักสำคัญที่ควรยึดถือในการให้ทาน จากองค์ความรู้นี้สามารถต่อยอดเป็น นวัตกรรมศาสนาเชิงจริยธรรม ได้หลายรูปแบบ เช่น

1) แพลตฟอร์มทำบุญออนไลน์แบบมีจริยธรรม (Ethical Donation Platform) คือ ระบบที่รายงานยอดบริจาคแบบเรียลไทม์ รับรองโดยวัดหรือองค์กรศาสนา พร้อมเปิดเผยการใช้จ่ายอย่างโปร่งใส

2) แอปทำบุญส่วนตัว (Personalized Merit App)

คือ แอพพลิเคชั่น (Application) ที่วิเคราะห์พฤติกรรมการทำบุญของผู้ใช้ แล้วแนะนำโครงการที่ตรงกับความเชื่อ เช่น คนที่เน้นสาธารณประโยชน์ จะถูกแนะนำให้บริจาคสร้างโรงเรียนมากกว่าวัตถุมงคล

3) ศูนย์กลางข้อมูลวัดโปร่งใส (Transparent Temple Info Hub)

เว็บไซต์หรือแอปที่รวบรวมข้อมูลวัดที่มีการจัดการโปร่งใส เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงข้อมูลก่อนตัดสินใจทำบุญ

4) ตลาดวัตถุมงคลอย่างมีจริยธรรม (Ethical Amulet Marketplace) ตลาดออนไลน์ที่คัดเฉพาะวัตถุมงคลที่ผ่านการรับรอง ไม่ใช้การโฆษณาเกินจริงหรือสร้างภาพลวงตา แต่เน้นคุณค่าทางจิตใจและจริยธรรม

แนวคิดเหล่านี้ชี้ให้เห็นช่องทางพัฒนาเชิงนวัตกรรมที่ประสานความศรัทธา เข้ากับความรับผิดชอบทางศีลธรรม เพื่อสร้างวัฒนธรรมการทำบุญที่โปร่งใส มีเหตุผล และยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาที่ได้ เพื่อขับเคลื่อนจากระดับแนวคิดไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะใน 3 ด้าน ได้แก่ เชิงนโยบาย เชิงการวิจัย และเชิงวิธีวิทยา พร้อมทั้งสรุปข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัย สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย ดังนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย (Policy-Oriented Solution)

1) ควรมีการสร้างมาตรฐานจริยธรรมของการทำบุญในระบบออนไลน์ โดยจัดทำแนวปฏิบัติกลาง (ethical guidelines) สำหรับแพลตฟอร์มทำบุญ เช่น การแสดงยอดบริจาคแบบเปิดเผย โปร่งใส ตรวจสอบได้ พร้อมทั้งส่งเสริมความรู้ด้านศาสนากับการรู้เท่าทันสื่อ (Religious Media Literacy) ผ่านหลักสูตรหรือกิจกรรมเสริมในระดับมัธยมและอุดมศึกษา เพื่อให้เยาวชนสามารถแยกแยะการทำบุญอย่างมีเหตุผลกับความงมงาย และเข้าใจเจตนาที่แท้จริงของ “ทาน” ตามแนวพุทธจริยศาสตร์

2) ควรส่งเสริมให้เกิดธรรมนูญคุณธรรมสำหรับวัด (Ethical Charter for Temples) ซึ่งเน้นการสื่อสารที่ไม่เน้นการโฆษณาเกินจริง และมุ่งเผยแผ่ธรรมะเพื่อพัฒนาจิตใจมากกว่าการสะสมทรัพย์ พร้อมทั้งสนับสนุนกิจกรรมทำบุญร่วมกับการรับผิดชอบต่อสังคม เช่น การบริจาคเพื่อผู้ยากไร้ การสนับสนุนการศึกษาและสุขภาพในชุมชน ซึ่งจัดเป็นข้อเสนอเชิงคุณธรรม (Moral and Cultural Reform) ผนวกรวมไปกับข้อเสนอเชิงนโยบายที่มุ่งฟื้นฟูความเข้าใจเรื่อง “ทาน” ให้กลับไปสู่รากฐานแห่งการเสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา

1).ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับจริยศาสตร์เปรียบเทียบระหว่าง

พุทธจริยศาสตร์กับแนวจริยศาสตร์ตะวันตก เช่น อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant), จอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill) หรือแนวคิดของ จอห์น รอลส์ (John Rawls) เพื่อวิเคราะห์แก่นแท้ของแรงจูงใจทางศีลธรรมในการบริจาค

2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการตลาดศาสนากับการลดทอนคุณค่าทางจริยธรรมของการทำบุญ และวิเคราะห์พฤติกรรมการบริจาคโดยใช้แนวจริยศาสตร์คุณธรรม (Virtue Ethics) หรือจริยศาสตร์การให้แบบมีเหตุผล (Effective Altruism) เพื่อเสนอกรอบคิดใหม่ ๆ ที่ลึกซึ้งขึ้นต่อการทำบุญในสังคมร่วมสมัย

3.ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (วิธีวิทยา)

1) ควรขยายการศึกษาครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการทำบุญ เพื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุ

2) พัฒนาแบบจำลองเชิงนวัตกรรม เช่น แอปพลิเคชันทำบุญจริยธรรม หรือระบบติดตามผลบุญในรูปแบบดิจิทัล

3) ควรใช้วิธีวิจัยแบบสหวิทยาการ โดยบูรณาการความรู้จากปรัชญา ศาสนา เทคโนโลยี การตลาด และจิตวิทยาสังคม เพื่อเข้าใจพฤติกรรมการทำบุญในบริบทที่ซับซ้อนของสังคมไทยได้อย่างรอบด้าน

สรุป

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการบริจาคเชิงพุทธพาณิชย์มีความซับซ้อนทั้งในด้านพฤติกรรม ศรัทธา และจริยธรรม แม้ว่าผู้บริจาคจำนวนมากยังยึดมั่นในเจตนาบริสุทธิ์และคุณค่าทางศีลธรรม แต่บริบทของสื่อและกลไกตลาดศาสนาก็ส่งผลต่อรูปแบบและแรงจูงใจในการให้ทานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเปรียบเทียบกับแนวจริยศาสตร์ตะวันตกสะท้อนว่า พุทธจริยศาสตร์ยังมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานคุณค่าทางศาสนาให้สอดคล้องกับความเป็นเหตุเป็นผล และปัญญา

อย่างไรก็ตาม..ข้อเสนอทั้งหมดจะเกิดผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อมีการบูรณาการระหว่างภาครัฐ องค์กรศาสนา ภาคการศึกษา..และภาคเทคโนโลยีร่วมกันสร้างวัฒนธรรมการทำบุญที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งจริยธรรม ศรัทธา และความเข้าใจ เพื่อธำรงไว้ซึ่งพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างมีคุณภาพ สมดุลและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ธีระพร อุวรรณโณ. (2567, เมษายน 19). พฤติกรรมการช่วยเหลือ และพฤติกรรมเอื้อต่อสังคม. *The Active*. https://theactive.net/read/people-raise-funds/

นภัสสร คำพวง, & กิตติพงษ์ สาครเสถียร. (2567). อิทธิพลของความเชื่อส่วนบุคคลและส่วนประสมการตลาด 7P's ต่อการตัดสินใจซื้อวัตถุมงคลผ่าน Facebook. *ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 19* (หน้า 224 - 233). สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ และสมาคมผู้ให้บริการโลจิสติกส์ไทย.

พระอธิการประทีป ปิยสีโล (ศรีภิรมย์), & เสรี ศรีงาม. (2567, กุมภาพันธ์ 20). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศีลธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทกับศีลธรรมของอิมมานูเอล คานท์*. https://nkr.mcu.ac.th/gs/wp-content/uploads/2018/06.pdf

รณฤทธิ์ มณีสงฆ์. (2567). หลักพุทธธรรมกับความเชื่อในการบริจาคทานของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย. *วารสารปรัชญาอาศรม*, 6 (1), 73 - 88.

ศักดิ์ชาย สายสิงห์. (2564). *วัด: จากพุทธศรัทธาสู่พาณิชย์ กรณีศึกษาการจัดการพุทธสถาน* [รายงานวิจัย]. โครงการวิจัยทำนุบำรุงศาสนา.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2567, เมษายน 16). *รวมธรรมะ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต).* https://www.payutto.net/

เมธา หริมเทพาธิป. (2567, เมษายน 16). *หลักจริยธรรมในปรัชญาของจอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill)*. https://www.gotoknow.org/posts/710645#google_vignette

Keown, D., & Kinsey, J. (2005) *Buddhist Ethics: A very Short Introduction Teaching Philosophy*, 44 (1), 101 - 104.

Kotler, P. (1984). *Marketing management: Analysis, planning and control*. Prentice-Hall.

Kotler, P. (1997). *Marketing management: Analysis, planning implementation and control.* (9th ed.). Asimmon & Schuster.

Research Article

Received: 2025-04-04 **Revised:** 2025-06-10 **Accepted:** 2025-06-25

แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

The Concept of Life Quality Enhancing of the Elderlies Based on Theravada Buddhist Philosophy

ภูเบศร์ ติ๊บปะ

Phubate Tippha

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

วารินทร์ นำภา

Varin Numpa

เทศบาลตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

Pa Sak Municipality Mueang Lamphun District, Lamphun Province

Corresponding Author, E-mail : keng.phubate@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย 2) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการวิจัยเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต 60 ปีขึ้นไป เป็นวัยบั้นปลายของชีวิต ปัจจุบันโครงสร้างประชากรของประเทศไทย มีอัตราส่วนของสูงอายุสูงขึ้น เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แนวนโยบายที่ภาครัฐปรากฏอยู่ในแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2565-2580) ดำเนินการภายใต้วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีหลักประกันมั่นคง เป็นพลังพัฒนาสังคม ความคาดหวังของสังคมไทยในอนาคตต้องการผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ สามารถพึ่งพาตนเองได้ ในสภาวการณ์ที่ครอบครัวเริ่มเปลี่ยนเป็นสังคมเดี่ยวที่ส่งผลให้การดูแลผู้สูงอายุลดลงอย่างต่อเนื่อง

การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทคือการสร้างความเข้าใจในกฎธรรมชาติ เกี่ยวกับชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดตามวัยสูงอายุ พัฒนา

แนวคิดที่ช่วยให้เกิดความสงบ และความสุข การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และมีความเห็นอกเห็นใจ จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ดูแลผู้สูงอายุ ส่งเสริมกิจกรรมที่มีประโยชน์ ทั้งทางกายและจิตใจ การออกกำลังกาย และการทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงคุณค่าและความสำคัญ ในชีวิต มองโลกในแง่ดีมีความสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศร เป็นที่ยอมรับ ต่อตนเองและสังคมตราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

คำสำคัญ : การส่งเสริม, คุณภาพชีวิต, ผู้สูงอายุ, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This research article contains to 1. to study the context of the quality of life of the elderly in Thailand, and 2. to analyze the concept of promoting the quality of life of the elderly based on Theravda Buddhist philosophy. It is a documentary research.

The results of this study reveal that Elderly people are those aged 60 and above, representing the final stage of life. Currently, the demographic structure of Thailand shows an increasing proportion of the elderly population. In order to improve their quality of life, government policies are reflected in the *Third National Plan on the Elderly (B.E. 2565 - 2580)*, which is implemented under the vision of "senior citizens having a good quality of life, with secure guarantees, and being a driving force in social development." Thai society's future expectations are for elderly individuals to be capable, self-reliant, and independent. However, as family structures shift toward single or nuclear families, the level of care and support for the elderly continues to decline.

Promoting the quality of life for the elderly based on Theravda Buddhist philosophy involves fostering an understanding of the natural laws of life, particularly the changes that come with aging. It emphasizes developing a mindset that leads to inner peace and happiness, encouraging

constructive and compassionate communication, and strengthening positive relationships between caregivers and the elderly. It also includes supporting beneficial activities for both the body and mind, such as physical exercise and creative engagements, to help elderly individuals feel valued and important in their lives. This approach encourages optimism and adaptability to changing environments, enabling the elderly to live with dignity, self-worth, and social acceptance until the end of their lives.

Keywords : Promotion, Quality of life, Older adults, Theravada Buddhist philosophy

บทนำ

แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุทั่วโลกได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ทุกประเทศต้องเผชิญ โดยเฉพาะประเทศไทยที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 และมีแนวโน้มเติบโตต่อเนื่อง จากข้อมูลของกรมการปกครอง (2566) พบว่าประเทศไทยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวนกว่า 13 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 19.74 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นกลุ่มประชากรที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคอาเซียนภายในปี พ.ศ. 2583

การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างนี้ก่อให้เกิดความท้าทายหลายด้าน ทั้งในมิติเศรษฐกิจ การพึ่งพิงแรงงาน และงบประมาณด้านสวัสดิการสังคม ทำให้การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุกลายเป็นวาระแห่งชาติ แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566 - 2580) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ “ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีหลักประกันมั่นคง เป็นพลังพัฒนาสังคม”พร้อมเป้าหมายเพื่อยกระดับศักยภาพของผู้สูงอายุให้สามารถพึ่งพาตนเองและมีบทบาทต่อสังคม

ในปัจจุบัน หน่วยงานต่าง ๆ ได้จัดกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ และศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน เพื่อส่งเสริมสุขภาพทั้งกาย จิตใจ และสังคม อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการประเมินอย่างชัดเจนว่านโยบายหรือกิจกรรมเหล่านี้สามารถเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยที่กลายเป็นสังคมเดี่ยวมากขึ้น ส่งผลให้ผู้สูงอายุเผชิญกับภาวะพึ่งตนเองมากขึ้น

การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุผ่านหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งให้ความสำคัญกับการเข้าใจธรรมชาติของชีวิต การปล่อยวาง และการดำรงอยู่ด้วยสติและปัญญา หลักการเหล่านี้สามารถเป็นแนวทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้มีความสุขทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณอย่างแท้จริง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง“แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1) บริบทของผู้สูงอายุในประเทศไทยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
2) แนวคิดเกี่ยวกับการดูแลสูงอายุตามหลักสาธารณสุข
3) แนวคิดเกี่ยวกับการดูแลสูงอายุตามหลักภาวนา 4
4) แนวคิดเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าในการพึ่งพาตนเองในผู้สูงอายุ
5) การดำเนินชีวิตอย่างไรให้เข้าใจธรรมชาติของผู้สูงอายุ
6) ความผาสุกในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย บทความวิจัยเรื่อง “แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลสองประเภท ได้แก่

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพุทธศาสนา และหลักธรรมคำสอน

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น งานวิจัย บทความ

วิชาการ ตำรา หนังสือ และสื่อออนไลน์ที่เชื่อถือได้

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นเนื้อหาที่สัมพันธ์กับประเด็นหลัก ได้แก่

1) บริบทคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

2) แนวคิดการดูแลผู้สูงอายุตามหลักสาธารณสุข

3) แนวคิดการดูแลผู้สูงอายุตามหลักภาวนา 4

4) แนวคิดเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าในการพึ่งพาตนเอง

5) แนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้สูงอายุ

6) ความผาสุกในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากเอกสารจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และสังเคราะห์อย่างมีระบบด้วยการอธิบายพรรณนา (DescriptiveInterpretation) เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างเป็นองค์รวม

ผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย และวิเคราะห์แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย และแหล่งวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

ผู้สูงอายุในบริบทสังคมไทยยังคงมีสถานภาพที่ได้รับความเคารพในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตอันมีคุณค่า พุทธปรัชญาเถรวาทเน้นหลักความกตัญญู ความเมตตา และการให้เกียรติผู้สูงวัย สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่มักอยู่ในโครงสร้างครอบครัวขยาย อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันครอบครัวไทยมีแนวโน้มเปลี่ยนไปสู่ครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ส่งผลให้ผู้สูงอายุจำนวนมากต้องเผชิญกับภาวะพึ่งตนเอง การแยกตัวทางสังคม และความเสี่ยงด้านสุขภาพที่เพิ่มขึ้น ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เรียกร้อง

ให้สังคมจัดระบบสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระดับชุมชนและนโยบาย

ในด้านสุขภาพ แนวคิดสาธารณสุขร่วมสมัยได้ให้ความสำคัญกับการดูแลผู้สูงอายุแบบองค์รวม โดยเน้นทั้งการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การพัฒนาระบบบริการที่เข้าถึงได้ และการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในสังคม ซึ่งไม่เพียงลดภาวะพึ่งพิงแต่ยังส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง ทั้งนี้แนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีส่วนสนับสนุนมิติทางจิตใจและจิตวิญญาณของผู้สูงอายุได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะ “หลักภาวนา 4” ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรมสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในมิติภายใน ดังนี้

1) สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ): สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อธรรมชาติของชีวิต ความแก่ เจ็บ และตาย ช่วยให้ผู้สูงอายุยอมรับความเปลี่ยนแปลงด้วยความสงบ

2) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) ส่งเสริมให้เกิดความคิดในทางบวก ลดความยึดติด และเพิ่มความสงบในจิตใจ

3) สัมมาวาจา (การพูดชอบ) ช่วยให้ผู้สูงอายุสื่อสารด้วยเมตตาและสร้างสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวและชุมชน

4) สัมมากัมมันตะ(การกระทำชอบ) กระตุ้นให้ผู้สูงอายุประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ทั้งทางกายและใจ เช่น การออกกำลังกาย การทำสมาธิ และงานจิตอาสา (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2543, น. 34)

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเองก็มีความสำคัญต่อการสร้างศักยภาพในผู้สูงอายุ เพราะเป็นทั้งเครื่องมือทางจิตใจและปัจจัยพื้นฐานของการมีคุณภาพชีวิต ผู้สูงอายุที่สามารถดำรงชีวิตด้วยตนเองได้ จะรู้สึกว่าตนมีความสามารถ มีความมั่นใจและมีคุณค่าในสังคม การพึ่งพาตนเองยังมีส่วนช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวและภาวะซึมเศร้า อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเป็นพลังในการดำรงชีวิตที่มีความหมาย (บุญมี แท่นแก้ว, 2545, น. 53)

การดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุจึงควรตั้งอยู่บนความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต เช่น การสื่อสารที่ให้เกียรติและจริงใจ การฟังอย่างตั้งใจ การเคารพในประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ตลอดจนการสนับสนุนกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสนใจ และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในครอบครัวและชุมชน สิ่งเหล่านี้มีผลต่อภาวะจิตใจและความรู้สึกมีคุณค่าของผู้สูงอายุโดยตรง

ในด้านความผาสุกในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุพบว่า ความสุขมิได้เกิดจาก

ปัจจัยทางกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงสุขภาพจิต ความสัมพันธ์ทางสังคม การมีเป้าหมายในชีวิต และการรู้สึกเป็นที่ยอมรับในชุมชน ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมที่มีความหมาย เช่น การทำงานอดิเรก งานจิตอาสา หรือการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ มักจะมีภาวะสุขภาพจิตที่ดี และรู้สึกว่าตนยังมีคุณค่าต่อผู้อื่น

พุทธปรัชญาได้เสนอแนวทางสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการเน้น “อริยสัจสี่” และ “มรรคมีองค์แปด” ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการเข้าใจธรรมชาติของทุกข์ การปล่อยวาง และการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง (คำนวล คำมณี, 2556, น. 105 - 153) แนวทางเหล่านี้ช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตทั้งทางกายและจิตใจอย่างสงบและมีสติ

อย่างไรก็ตาม การฝึกเจริญสติ (สติปัฏฐาน) ซึ่งเป็นเครื่องมือทางจิตภาวนาตามแนวพุทธ ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างภาวะจิตที่มั่นคง ผู้สูงอายุที่ฝึกสติอย่างสม่ำเสมอจะสามารถจัดการกับความวิตกกังวล ความเศร้า หรือความยึดติดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2553, น. 24) โดยเฉพาะเมื่อประกอบกับการฝึกสมาธิและการเจริญปัญญา จะยิ่งช่วยให้จิตใจสงบและมีความสุขภายใน

ในทำนองเดียวกัน การพัฒนาจิตใจด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น การคิดในแง่บวก การไม่ยึดติดกับอดีต หรือการปล่อยวางสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ล้วนส่งผลให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและสมดุลทั้งทางร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์, 2553, น. 76 - 77)

กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องบูรณาการทั้งแนวคิดทางสุขภาพ กาย จิต และจิตวิญญาณ ซึ่งหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้มอบเครื่องมือที่ทรงพลังในการเข้าใจชีวิต และดำรงอยู่กับวัยชราอย่างมีสติ สมดุล และเปี่ยมด้วยความหมาย

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยที่เสนอแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่าหลักธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะ “ภาวนา 4” และ “อริยสัจสี่”มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั้งในระดับจิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตด้วยสัมมาทิฏฐิและสัมมากัมมันตะมีส่วนช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงแห่งวัยและความเสื่อม

ถอยของสังขารได้อย่างมีศักดิ์ศรี (Dignity) และมีสติรู้ตน ไม่ยึดติดกับสิ่งที่ผ่านมา

ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานของ ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ ซึ่งชี้ว่าการฝึกสติและการพัฒนาจิตใจตามแนวพุทธสามารถช่วยให้ผู้สูงอายุลดความวิตกกังวล และเสริมสร้างความสงบในชีวิตได้อย่างยั่งยืน (ชัยวัฒน์ อัตพัฒนม์, 2553, น. 76 - 77) เช่นเดียวกับงานของ ธีรโชติ เกิดแก้ว ที่เน้นว่าการนำหลักพุทธปรัชญาไปประยุกต์ใช้กับชีวิตผู้สูงอายุ ช่วยสร้างสมดุลทั้งกาย ใจ และสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่ผู้สูงอายุมีบทบาทลดลงจากโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนแปลง (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2553, น. 24)

เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบกับแนวคิดปรัชญาตะวันตก จะพบว่ามีจุดร่วมที่น่าสนใจ โดยเฉพาะในแนวคิดเรื่อง “การมีชีวิตที่ดี” (Eudaimonia) ตามทัศนะของอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งเสนอว่าความดีงามสูงสุดของมนุษย์คือการใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต และการบรรลุจุดหมายผ่านการพัฒนาคุณธรรม (Virtue Ethics) ซึ่งสะท้อนความคล้ายคลึงกับหลักภาวนา 4 ในพุทธปรัชญา ที่เน้นการพัฒนาตนเองผ่านปัญญา ความคิด การพูด และการกระทำที่ดี เช่นเดียวกับที่อริสโตเติลเน้นว่า “คนดี” จะต้องรู้จักฝึกตนเพื่อความเจริญสูงสุดของมนุษย์ในฐานะสัตว์ที่มีเหตุผล (Nichomachean Ethics, Book I)

ขณะเดียวกัน แนวคิดของ วิคเตอร์ แฟรงเกิล (Viktor Frankl) นักจิตบำบัดผู้พัฒนาแนวคิดจิตบำบัดแนวความหมายในชีวิต (Logotherapy) ก็เสนอว่าการมีชีวิตที่เปี่ยมความหมาย (Meaning in Life) เป็นปัจจัยหลักในการรักษาสุขภาวะจิตของมนุษย์ โดยเฉพาะในช่วงวัยสูงอายุ ซึ่งมักเผชิญกับการตั้งคำถามถึงคุณค่าและจุดหมายปลายทางในชีวิต การมีเป้าหมาย เช่น การส่งต่อประสบการณ์ การมีส่วนร่วมในสังคม หรือการฝึกสมาธิตามแนวพุทธ ล้วนเป็นกลไกที่สอดคล้องกับการสร้างความหมายในแบบที่ แฟรงเกิล กล่าวไว้ (Frankl, 1985 / 2006: 111)

อย่างไรก็ตามในระดับสังคมนั้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ วราภรณ์ มโนมัยพิบูลย์ ซึ่งได้เสนอว่าความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างครอบครัวไทยส่งผลต่อสถานภาพของผู้สูงอายุในเชิงจิตใจอย่างลึกซึ้ง ซึ่งหากไม่มีระบบรองรับที่เข้าใจมิติทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุ ก็อาจทำให้ผู้สูงวัยจำนวนมากรู้สึกแปลกแยก ขาดความหมาย และนำไปสู่ภาวะซึมเศร้า การใช้แนวคิดพุทธปรัชญา เช่น การฝึกสติ การยอมรับความเสื่อมถอยตามธรรมชาติ และการปล่อยวาง จึงเป็นแนวทางที่สอดรับกับความจำเป็นของบริบทไทยอย่างเหมาะสม (วราภรณ์ มโนมัยพิบูลย์, 2560)

นอกจากนี้ยังพบว่าแนวทางตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทช่วยลดความรู้สึก “แปลกแยก” หรือ “กลายเป็นภาระ” ของผู้สูงอายุได้ โดยเปิดพื้นที่ให้พวกเขาได้มีบทบาทต่อสังคม แม้จะไม่ใช่ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การเป็นที่ปรึกษา การทำจิตอาสา หรือแม้แต่การดำรงตนเป็นแบบอย่างของชีวิตที่สงบและมีสติ ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถนำไปเชื่อมโยงกับแนวคิด "พฤฒพลัง" คือ การสูงวัยอย่างมีพลัง (active aging) ตามแนวขององค์การอนามัยโลก (WHO, 2002)

จะเห็นได้ว่าผลการวิจัยไม่เพียงแต่สอดคล้องกับวรรณกรรมไทยและพุทธปรัชญาเท่านั้น แตเชื่อมโยงและสนับสนุนแนวคิดจากปรัชญาตะวันตกหลายแขนง ทั้งในเชิงคุณธรรม ความหมายในชีวิต และสุขภาวะทางจิตวิญญาณ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การดูแลผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบันมีความเข้าใจในมิติที่ลึกซึ้งและยั่งยืนยิ่งขึ้น

องค์ความรู้จากการวิจัย

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทสามารถทำได้หลากหลายวิธี ดังนี้

1. การส่งเสริมจิตสำนึกและการมีสติ จัดกิจกรรมการอบรมหรือสัมมนาเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในผู้ดูแล โดยใช้หลักการของการมีสติ (mindfulness) เพื่อช่วยให้ผู้ดูแลสามารถเข้าใจ และรับมือกับอารมณ์ของผู้สูงอายุได้ดีขึ้น

2. การสร้างชุมชนสนับสนุน ส่งเสริมการสร้างกลุ่มหรือชุมชนสำหรับผู้สูงอายุและผู้ดูแล โดยใช้หลักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการแบ่งปันประสบการณ์ และการสนับสนุนทางสังคม

3. การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ จัดกิจกรรมทางศิลปะและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญา เช่น การทำสมาธิ การฟังธรรม หรือการสร้างงานฝีมือ ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่า และลดความเครียด

4. การพัฒนาความรู้และทักษะ จัดหลักสูตรอบรมสำหรับผู้ดูแลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพกายและใจของผู้สูงอายุ โดยอิงจากหลักพุทธปรัชญา เช่น การปล่อยวาง การใช้ชีวิตอย่างมีสติ

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดูแล ส่งเสริมให้ผู้ดูแลนำหลักธรรม เช่น เมตตากรุณา ความเข้าใจ และการให้อภัย มาประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้าง

บรรยากาศที่อบอุ่นและเต็มไปด้วยความรัก การนำเสนอแนวทางเหล่านี้จะช่วยให้การดูแลผู้สูงอายุเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐและท้องถิ่นควรบูรณาการหลักพุทธปรัชญาในการออกแบบกิจกรรมผู้สูงอายุ เช่น การอบรมภาวนา จิตสำนึก และการพึ่งตนเอง เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตทั้งกาย จิต และสังคม

2) ส่งเสริม “โรงเรียนชีวิตผู้สูงอายุ” ที่มีทั้งกิจกรรมทางกาย กิจกรรมจิตใจ และกิจกรรมสังคมอย่างสมดุล โดยสนับสนุนงบประมาณจากรัฐหรือ อปท.

3) ปรับแผนยุทธศาสตร์ผู้สูงอายุแห่งชาติ ให้มีหมวด “สุขภาวะเชิงจิตวิญญาณ” และเน้นความร่วมมือของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และนักพุทธปรัชญาในเชิงรุก

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยทางปรัชญา

1) ควรศึกษาการเปรียบเทียบแนวคิดคุณภาพชีวิตตามหลัก พุทธปรัชญาเถรวาทกับนิกายอื่น (เช่น มหายาน หรือตันตระ) เพื่อเข้าใจพลวัตทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุในหลากหลายบริบท

2) เสนอให้มีการศึกษาวิจัยเชิงวิเคราะห์คำสอนเฉพาะ เช่น ไตรลักษณ์, อริยสัจ 4, ภาวนา 4, เพื่อพัฒนาโมเดลการดูแลผู้สูงอายุในบริบทปรัชญาไทย

3) ควรต่อยอดด้วยการวิจัยเชิงวิภาษวิธี (Dialectic analysis) เช่น วิเคราะห์แนวคิด “ความทุกข์-ความสุข” ในบริบทของชราและความตาย ผ่านมุมมองปรัชญา

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) จากที่ใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ควรพัฒนาสู่การวิจัย แบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ พระสงฆ์ และผู้ดูแล

2) เสนอให้ทำ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อทดลองกิจกรรมที่ออกแบบจากแนวคิดพุทธปรัชญาในพื้นที่จริง แล้วประเมินผล

3) ควรออกแบบกรอบวัดคุณภาพชีวิตเชิงพุทธปรัชญา เช่น แบบประเมินความสงบ ความมีเมตตา ความปล่อยวาง และความรู้สึกมีคุณค่าในชีวิต เพื่อใช้เป็นเครื่องมือวัดผลที่มีนัยยะทางปรัชญา

ภาพที่ 1 แผนภูมิ : องค์ความรู้จากการวิจัย

ประโยชน์เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท



สรุป

จากการศึกษาข้อมูล บทความวิจัยเรื่อง “แนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” จะเห็นได้ว่าการดูแลผู้สูงอายุได้นำแนวคิดไปสู่การพัฒนาตนเอง และยกระดับจิตใจเพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญา โดยมีประโยชน์หลัก ๆ คือการพัฒนาทางจิตใจ และอารมณ์ เป็นการฝึกสติและสมาธิช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล และความเหงาการเจริญเมตตาภาวนาช่วยให้จิตใจสงบ อ่อนโยน และมีความสุขการละความยึดมั่นถือมั่น ทำให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของวัยได้ง่ายขึ้น การส่งเสริมสุขภาพกาย แนวทางพุทธปรัชญาเน้นการมีสติรู้เท่าทันร่างกาย เช่น การเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมการออกกำลังกายผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่น การเดินจงกรม ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ลดความเครียดจากความทุกข์ทางกาย ส่งผลให้สุขภาพโดยรวมดีขึ้น การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม หลักพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทำให้ผู้สูงอายุมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อครอบครัวและชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญ ฟังธรรม ช่วยให้มีเครือข่ายทางสังคม ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว การเสริมสร้างปัญญาและการเรียนรู้หลักไตรลักษณ์และอริยสัจช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าใจความจริงของชีวิต ไม่หลงติดกับอดีตหรือ

กังวลกับอนาคต การเรียนรู้ธรรมะช่วยให้เกิดปัญญาในการดำเนินชีวิต และเตรียมพร้อมสำหรับวาระสุดท้ายของชีวิตด้วยจิตใจที่สงบ

เอกสารอ้างอิง

คำนวล คำมณี. (2556). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมตามแนวพุทธปรัชญา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คำนวล คำมณี. (2556). แนวคิดพุทธปรัชญาในวรรณกรรมหนังสือบุดเรื่องท้าวชมพูฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 13 (2), 105 - 153.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. (2553). เอกสารประกอบคำบรรยาย พป 307 สัมมนา สารัตถะแห่งพระพุทธศาสนาและปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 76 - 77.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2553). *พุทธปรัชญา: มิติการมองโลกและชีวิตตามความจริง*. กรุงเทพมหานคร: คอมเมอร์เชียลเวิลด์มีเดีย.

บุญมี แท่นแก้ว. (2545). *ปรัชญาเบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2550*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2543). *ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ.

วราภรณ์ มโนมัยพิบูลย์. (2560). การปรับตัวทางจิตใจของผู้สูงอายุไทยในสังคมเปลี่ยนแปลง. *วารสารสังคมศาสตร์*, 13 (2), 45 - 59.

Aristotle. (1999). *Nicomachean ethics* (T. Irwin, Trans., 2nd ed.). Hackett Publishing Company. (Original work published ca. 4th century BCE)

Frankl, V. E. (1985/2006). *Man's search for meaning* (Rev. ed.). Boston, MA: Beacon Press.

World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework.* https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215

Academic Article

Received: 2025-04-30 **Revised:** 2025-06-12 **Accepted:** 2025-06-25

แรงศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์: การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมผ่านปรากฏการณ์สักยันต์

Faith Art and Buddhist Commercialism: A Cultural Analysis through the Phenomenon of Sak Yant

ชนัตถ์ วัฒนา

Chanat Wattana

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

ศรีสกุล ชัยเวียง

Srisakun Chaiwiang

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Chiang Mai Rajabhat University

Corresponding Author, E-mail : ajthonglor@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์ ผ่านกรณีศึกษาการสักยันต์ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน แม้แหล่งกำเนิดของการสักยันต์จะไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ลวดลายและอักขระที่ใช้สะท้อนถึงความเชื่อในพุทธศาสนา จนเกิดเป็นตำนานและพิธีกรรมที่ได้รับการยอมรับทั้งในระดับชาติและนานาชาติ โดยเฉพาะในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้ความศรัทธาในพิธีกรรมดังกล่าวลดน้อยลง ขณะเดียวกันศิลปะของลายสักเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดึงดูดคนรุ่นใหม่แทนที่ความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ ความนิยมที่ขยายวงกว้างยังนำไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์ในเชิงพุทธพาณิชย์ โดยกลุ่มที่ขาดจริยธรรมอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของยันต์เพื่อสร้างรายได้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ร่วมของแรงศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์ จึงควรได้รับการพิจารณาอย่างลึกซึ้งในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย

คำสำคัญ : แรงศรัทธา, ศิลปะลายยันต์ , พุทธพาณิชย์

Abstract

This academic article aims to explore the interrelationship between faith, art, and Buddhist commercialism through the case study of Sak Yant, a ritual deeply rooted in Thai society. Although the origins of Sak Yant are unclear, its patterns and script reflect a strong connection to Buddhist beliefs. Over time, Sak Yant has evolved into a legendary practice recognized both nationally and internationally, particularly within cultural tourism. However, societal changes have led to a decline in traditional faith surrounding the ritual, while the aesthetic aspect of the tattoo has become increasingly significant, especially among the younger generation. The growing popularity of Sak Yant has also opened pathways for commercial exploitation, with some unethical actors capitalizing on the sacredness of the ritual for profit. Therefore, the dynamic interplay among faith, art, and commercialism warrants deeper examination within the context of contemporary Thai society.

Keywords : Faith, Art of Sak Yant, Ceremony

บทนำ

ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัยที่เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางจิตใจของผู้คนอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากรายงาน World Happiness Report ปี 2023 ขององค์การสหประชาชาติ ที่จัดอันดับให้ประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ 60 ของโลก โดยมีค่าความสุขเฉลี่ยลดลงจาก 5.89 เหลือ 5.84 ในช่วงปี 2563–2566 อีกทั้งจำนวนผู้ป่วยด้านสุขภาพจิตเพิ่มสูงขึ้นแตะถึง 2.5 แสนคน (ธีรวัฒน์ หวังธิติธีรกุล, 2567) ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวโน้มของการแสวงหาเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่มากขึ้นในหมู่ประชาชน โดยเฉพาะการหันไปพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ และพิธีกรรมทางใจที่ผูกโยงกับศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยจากผลสำรวจของ "Hakuhodo Institute of Life and Living ASEAN" พบว่า คนไทยร้อยละ 88 เชื่อในเรื่องการ “มู” และร้อยละ 52 มองว่าการมูเป็นเรื่องส่วนบุคคลที่ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเน้นการขอพรเพื่อตนเองเป็นหลัก (ดวงแก้ว ไชยสุริวิรัตน์ และ พร้อมพร สุภัทรวณิช, 2567) หนึ่งในพิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความเชื่อดังกล่าวอย่าง

มีนัยยะ คือ “การสักยันต์” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ยาวนานในสังคมไทย มีหลักฐานทางวรรณกรรม เช่น ลิลิตพระลอ สมัยอยุธยา ซึ่งกล่าวถึงการใช้ยันต์เป็นเครื่องเสริมพลังเวทมนต์และอำนาจจิตใจ โดยในอดีตการสักยันต์มีจุดมุ่งหมายเพื่อปกป้องตนเองในบริบทของการต่อสู้และศึกสงคราม อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของสังคมทำให้ความหมายและแรงจูงใจในการสักยันต์เปลี่ยนแปลงไป โดยจากเดิมที่เน้นอิทธิฤทธิ์ได้กลายเป็นสื่อแห่งความงาม เมตตามหานิยม การส่งเสริมธุรกิจ หรือแม้แต่การแสดงตัวตนในเชิงแฟชั่น นอกจากนี้ ลวดลายของยันต์ได้กลายเป็นองค์ประกอบทางศิลปะที่มีคุณค่าในตัวเอง ขณะเดียวกันก็แทรกซึมเข้าสู่กลไกตลาดและระบบพุทธพาณิชย์ เช่นเดียวกับการที่ชาวต่างชาติ เช่น กลุ่มชาวจีน นิยมสักยันต์ไทยด้วยเหตุผลด้านความเชื่อและโชคลาภ โดยเฉพาะสีแดงที่สื่อถึงความมงคล (Liu, 2564, บทคัดย่อ) กระแสดังกล่าวไม่เพียงแต่สะท้อนพลังของศรัทธาและความงามของศิลปะเท่านั้น หากยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ส่งผลให้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นพื้นที่ของการแสวงหากำไรที่บางครั้งปราศจากจริยธรรม ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์ ผ่านกรณีศึกษาการสักยันต์ในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของพิธีกรรมการสักยันต์จากอดีตถึงปัจจุบัน (2) เพื่อวิเคราะห์มุมมองที่หลากหลายของผู้รับการสักยันต์ในยุคใหม่ และ (3) เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของแรงศรัทธาและศิลปะลายยันต์ในบริบทของพุทธพาณิชย์ ทั้งนี้ บทความจะใช้วิธีวิเคราะห์เชิงปรัชญา (Philosophical analysis) เพื่อวิพากษ์แนวคิดว่าด้วยศรัทธา ความงาม และจริยศาสตร์ของการแปรรูปพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสินค้าในบริบทโลกสมัยใหม่ โดยมุ่งให้เกิดความเข้าใจต่อความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปของพิธีกรรมการสักยันต์ในสังคมไทยร่วมสมัยอย่างรอบด้าน

เนื้อเรื่อง

การสักยันต์ในสังคมไทยไม่ใช่เพียงร่องรอยทางร่างกาย หากแต่เป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างศรัทธา ความเชื่อ ประเพณี และความเปลี่ยนแปลงของโลก ในเชิงปรัชญา การสักยันต์จึงมิใช่แค่ศิลปะบนผิวหนัง แต่คือการเขียนประวัติศาสตร์ ความหวัง และอัตลักษณ์ลงบนเรือนร่างมนุษย์ การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์ปรากฏการณ์การสักยันต์ในสามมิติหลัก ได้แก่ แรงศรัทธา ศิลปะของลวดลาย และพุทธพาณิชย์ เพื่อเข้าใจสาระสำคัญเชิงปรัชญาที่แฝงอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมนี้

ศรัทธาและความหมายของการดำรงอยู่ (Faith and the Meaning of Being)

การสักยันต์ถูกหล่อหลอมขึ้นจากแรงศรัทธาในพุทธคุณและไสยศาสตร์ ซึ่งสะท้อนลึกถึงการแสวงหา “หลักยึดเหนี่ยว” หรือการตอบคำถามเชิงภววิทยาว่า “เราคือใคร” และ “สิ่งใดปกป้องเราได้” ความศรัทธาในลายยันต์มิใช่เพียงเครื่องหมายภายนอก แต่คือการแสดงออกถึงความเชื่อในโลกที่มีระบบเหตุผลแบบกรรมและผล (กัมมสัทธา – วิปากสัทธา – กัมมัสสกตาสัทธา – ตถาคตโพธิสัทธา) ซึ่งโยงเข้ากับแนวคิดทางปรัชญาตะวันออกเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในสัจธรรมและพลังเหนือธรรมชาติที่นำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างมีความหวังและมั่นคง

อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ (Identity, Culture, and History)

การสักยันต์ในแต่ละภูมิภาคสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น “ลาวพุงดำ” และ “ลาวพุงขาว” แสดงให้เห็นถึงการใช้งานศิลปะบนร่างกายเป็นเครื่องหมายแห่งการจำแนกและสื่อสารความเป็นตัวตนในระดับเผ่าพันธุ์ นี่คือมิติทางปรัชญาว่าด้วย “อัตลักษณ์” (Identity) ที่ไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดนามธรรม แต่ฝังอยู่ในผิวเนื้อ เลือดเนื้อ และความทรงจำทางประวัติศาสตร์ โดยมีการอ้างอิงถึงท้าวขาก่านและเจ้าหนานทิพจักรแก้ว ซึ่งไม่ใช่เพียงบุคคลในตำนาน หากแต่เป็นต้นแบบของชายชาตรีในบริบทล้านนา

สุนทรียศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของความงาม (Aesthetics and the Shifting Meaning of Beauty)

จากเดิมที่ยันต์เป็นลายอักขระเน้นพลังเวทและศักดิ์สิทธิ์ กลับกลายเป็นลวดลายแฟชั่นที่สื่อถึง “ความงาม” และ “ความเป็นตัวตน” ของผู้สักในปัจจุบัน สะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากสุนทรียศาสตร์แบบศักดิ์สิทธิ์ (Sacred aesthetics) ไปสู่สุนทรียศาสตร์แบบโลกีย์ (Secular aesthetics) ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของยุคสมัยที่มนุษย์โหยหาความหมายจากรูปทรงภายนอกมากกว่าความลึกซึ้งทางจิตใจ

จริยศาสตร์ของพิธีกรรมและศักดิ์สิทธิ์นิยม (Ethics of Ritual and the Sacred)

การเปลี่ยนผ่านของพิธีกรรมสักยันต์ที่เคยเป็นการสืบทอดอย่างเคร่งครัดจากอาจารย์สู่ศิษย์ มาสู่การตัดขั้นตอน คิวลัด หรือการซื้อด้วยราคาแพง มีมิติจริยศาสตร์แฝงอยู่ กล่าวคือ ศักดิ์สิทธิ์นิยม (sacredness) ถูกลดทอนลงจากระบบจริยธรรมเชิงศาสนา สู่วิธีคิดเชิงพาณิชย์โดยไม่แยกแยะว่าการละเมิด “ธรรมะในพิธีกรรม” จะส่งผลต่อความหมายของตัวพิธีนั้นอย่างไร (ผู้เฒ่าเฝ้าตำรา, 2556)

พุทธพาณิชย์กับความเสื่อมของคุณค่าเชิงจิตวิญญาณ (Buddhist Commercialization and Spiritual Devaluation)

คำว่า “พุทธพาณิชย์” อธิบายถึงการแปรเปลี่ยนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นสินค้า (Commodification of sacredness) ซึ่งทำให้พิธีกรรมสูญเสียพลังทางจิตวิญญาณและกลายเป็นเพียงประสบการณ์บริโภค ทั้งนี้แม้ในบางกรณีจะสามารถเข้าใจได้ในเชิงเศรษฐกิจ แต่เมื่อใดที่เกินขอบเขตแห่งศรัทธา ก็อาจนำไปสู่ “การทำลายความศักดิ์สิทธิ์ด้วยความโลภ” ซึ่งเป็นปัญหาเชิงจริยธรรมที่ชัดเจนในโลกสมัยใหม่

การสร้างสรรค์ใหม่ และความท้าทายในการอนุรักษ์ (Soft Power, Innovation, and the Challenge of Preservation)

การนำลายสักยันต์เข้าสู่สินค้า แฟชั่น การตลาดออนไลน์ และงานออกแบบเชิงวัฒนธรรมสะท้อนถึงพลังของ Soft power ที่สามารถเชื่อมโยงศิลปะไทยเข้ากับโลกสมัยใหม่ แต่ขณะเดียวกันก็ท้าทายต่อการอนุรักษ์ความหมายแท้ของยันต์ว่าเป็น “เครื่องหมายแห่งศรัทธา” มากกว่าจะเป็นแค่สื่อความงาม (พรรษา เครือคล้าย และ นพดล อินทร์จันทร์, 2563; กฤษฎา พรหมเวค และ ปรัชญา ชุ่มนาเสียว, 2567)

เมื่อการสักยันต์มักจะมีความเชื่อมโยงกับเรื่องราวทางพุทธศาสนาและแรงศรัทธาจากบุคคลร่วมด้วยจึงพบพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงด้านการสักยันต์ในอดีตหลายรูปที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของไทย ซึ่งมีรายชื่อโดยสังเขป ดังนี้

ภาพที่ 1 : ตารางแสดงรายนามพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงด้ารการสักยันต์

พระเกจิอาจารย์	วัด	ลายสักยันต์	พุทธคุณ
หลวงพ่อเปิ่น (พระอุดมประชานาถ ฐิตคุโณ)	วัดบางพระ จ.นครปฐม	ยันต์เสือเผ่น	ต้นตำรับยันต์เสือเผ่น เน้นความคงกระพันชาตรี
หลวงพ่อคง (สุวัณโณ)	วัดวังสรรพรส จ.จันทบุรี	ยันต์เสือสมิง	ความคงกระพันชาตรี
หลวงปู่หน่าย	วัดบ้านแจ้ง จ.พระนครศรีอยุธยา	ยันต์จิ้งจก	ด้านเมตตามหานิยม

พระเกจิอาจารย์	วัด	ลายสักยันต์	พุทธคุณ
หลวงพ่อแล (ทิตฺตพฺโพ)	วัดพระทรง จ.เพชรบุรี	ยันต์หนุมาน (ลิงตัวเก้า)	ตัวที่ 1 สุวรรณะ สักแล้ว อายุยืน ไปไหน มีคนเมตตาช่วยเหลือ ตัวที่ 2 มนีโย พูดจาเรียบร้อย ตรงไปตรงมา ตัวที่ 3 สังคะเมวะจะ มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คุ้มครอง ตัวที่ 4 สุริยะ เป็นลูกพระอาทิตย์ ตัวที่ 5 มุขคะเมวะจะอุเบกขา(จะวางตัวเป็นกลาง) ตัวที่ 6 อาธิกะมูรัง เป็นลูกเทวดา เทวดารักษาล้อมรอบตัวเรา ตัวที่ 7 มันตรา มีเพื่อนมาก รักพวกพ้อง ตัวที่ 8 อุออุะอะ สวามหามันดัง ไม่กลัวใครใหญ่ที่สุด ตัวพิเศษ (ย่อจากตัวที่ 9) สวาหะ แม่หนุมานชี่ราชสีห์เชิญธงบุญฤทธิ์มากมาย
หลวงพ่อสุด (พระครูสมุทรธรรมสุนทร)	วัดกาหลง จ.สมุทรสาคร	ยันต์ตะกร้อและเสือเผ่น	ป้องกันศาสตราวุธ โดยการลงคาถาอาคมโดยใช้ภาษาขอม เขมร และลาว
หลวงพ่อกวย (ชุตินฺธโร)	วัดโฆสิตาราม จ.ชัยนาท	ยันต์หนุมาน	สักหนุมานตัวครูทั้ง 3 ตัว มีดังนี้ ตัวที่ 1 หนุมานยกพลนำทัพ ตัวที่ 2 หนุมานตามทัพ ตัวที่ 3 หนุมานแหวกบาดาล
หลวงพ่อเทียม (พระวิสุทธาจารเถร สิริปัญโญ)	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จ.พระนครศรีอยุธยา	ยันต์สี่เกลอ	ความคงกระพันชาตรี แคล้วคลาด มหาอุด

พระเกจิอาจารย์	วัด	ลายสักยันต์	พุทธคุณ
หลวงพ่อสุรินทร์ (พระครูวิจิตรสารคุณ สนฺตจิตฺโต)	วัดลาดบัวขาว จ.ราชบุรี	ยันต์หมู ทองแดง	ความคงกระพันชาตรี ป้องกันภยันอันตราย
หลวงพ่อประเทือง (พระครูวิทิตพัชราจารย์)	วัดหนองย่างทอย จ.เพชรบูรณ์	ยันต์ลง กระหม่อม	ลงยันต์ด้วยการสักยันต์ให้ลูกศิษย์แล้วสับด้วยมีดคมให้เห็นชัดๆ ว่าของมีคมไม่สามารถระคายผิวของผู้สักยันต์ได้

จากเดิมที่การสักยันต์ถูกผูกพันแน่นแฟ้นกับพิธีกรรมทางศาสนาและพลังศักดิ์สิทธิ์ในฐานะไสยเวทและพุทธคุณ กลับถูกแปรเปลี่ยนตามบริบทสังคมสมัยใหม่ ทั้งในด้านเครื่องมือ เทคนิค และแรงจูงใจของผู้รับการสัก ลวดลายที่เคยเน้นอักขระศักดิ์สิทธิ์จึงแปรเปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่เน้นความสวยงามทางศิลปะ อาทิ การใช้เครื่องสักไฟฟ้าแทนหนามหวายหรือเข็มโบราณ และการใช้หมึกผสมสมัยใหม่แทนหมึกจากเขม่ากระดูกสัตว์หรือดีควายตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีต (ราช รามัญ, 2564, น. 45)

การเปลี่ยนผ่านนี้ยังนำไปสู่การสร้างสรรค์ในระดับผลิตภัณฑ์และการตลาด ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของพรรษา เครือคล้าย และนพดล อินทร์จันทร์ ซึ่งได้นำลวดลายยันต์ไทยมาพัฒนาเป็นสินค้าร่วมสมัย เช่น เสื้อยืด หมวก และกระเป๋า เพื่อตอบสนองความนิยมในกลุ่มคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่ม Generation Y ที่ให้ความสำคัญกับรูปลักษณ์ ความหมาย และความสามารถในการใช้งานหลากหลาย (พรรษา เครือคล้าย และ นพดล อินทร์จันทร์, 2563)

ในระดับภาพรวม การสักยันต์ยังถูกมองว่าเป็นหนึ่งใน "ซอฟต์พาวเวอร์" ของไทย ที่สามารถเผยแพร่สู่สากลได้ หากได้รับการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์อย่างเหมาะสม เช่น การออกแบบลายยันต์ให้ร่วมสมัย การจัดเทศกาลเชิงวัฒนธรรม และการสร้างมาตรฐานในกระบวนการสัก (กฤษฎา พรหมเวค และ ปรัชญา ชุ่มนาเสียว, 2567) ช่องทางแพลตฟอร์มแบ่งปันภาพอย่าง "Pinterest" ยังแสดงให้เห็นว่าลวดลายยันต์ไทยได้รับความสนใจในระดับนานาชาติ แม้จะยังขาดคำอธิบายด้านประวัติศาสตร์และบริบททางวัฒนธรรมที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ดี ความนิยมนี้เองที่ก่อให้เกิดข้อถกเถียงในแง่มุมของ “พุทธพาณิชย์” อันเป็นการนำวัตถุหรือพิธีกรรมทางศาสนาไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดในบริบทของการสักยันต์ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งราคาสูงผิดจากเจตนาเดิม การลัดคิวเพื่อ

รับการสัก หรือการขาดกระบวนการตามจารีต เช่น ไม่ผ่านพิธีไหว้ครู หรือละเว้นลายครูตามลำดับขั้นของพิธีกรรมดั้งเดิม

ข้อมูลจากหนังสือ"ผู้เฒ่าเฝ้าตำรา" ได้กล่าวถึงกรณีที่ผู้รับการสักนำยันต์ไปใช้ในทางโอ้อวดหรือท้าทาย จนเกิดผลร้ายต่อตนเอง อีกทั้งบางคนเพียงสักลวดลายได้ ก็อ้างตนเป็นอาจารย์สัก ทำให้เกิดความสับสนและบิดเบือนคุณค่าทางจารีตของวิชาการสักยันต์ ทั้งนี้ การสักที่คงไว้ซึ่งคาถา อักขระ และสมาธิอย่างถูกต้องจึงยังถือว่าเป็นการสืบสานวิถีดั้งเดิมได้อย่างแท้จริง (ผู้เฒ่าเฝ้าตำรา, 2556, น. 93)

ในยุคที่การสักยันต์กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม การวางแนวทางอย่างรอบคอบจึงเป็นสิ่งจำเป็น ต้องระมัดระวังไม่ให้การสักยันต์สูญเสียแก่นสารแห่งศรัทธาไปในกระแสแห่งความเป็นสินค้า และในขณะเดียวกัน ก็ไม่ปฏิเสธศักยภาพในการเป็นพลังทางเศรษฐกิจและอัตลักษณ์ร่วมสมัยได้อย่างลงตัว

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การสักยันต์ในสังคมไทยร่วมสมัยสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ซับซ้อนระหว่างศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์ที่แยกไม่ออกจากกัน ในอดีต การสักยันต์มีรากฐานจากความศรัทธาต่อครูบาอาจารย์และพระเกจิผู้มีวิชาอาคม โดยมุ่งหมายให้เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัย เสริมเมตตามหานิยม และเป็นสัญลักษณ์แห่งการผ่านพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ (ราช รามัญ, 2546, น. 45) อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป บทบาทของการสักยันต์ในบริบทใหม่ได้แปรเปลี่ยนจากการยึดโยงทางไสยศาสตร์มาเป็นสื่อกลางของศิลปะ การแสดงออกทางตัวตน และการบริโภควัฒนธรรมในรูปแบบใหม่

ลวดลายที่เคยยึดถือตามรูปแบบอักขระโบราณหรือยันต์เฉพาะสาย กลับกลายเป็นพื้นที่ทดลองของนักออกแบบและกลุ่มคนรุ่นใหม่ เช่น ในงานวิจัยของพรรษา เครือคล้าย และนพดล อินทร์จันทร์ (2563) ที่พัฒนาผลิตภัณฑ์จากลายยันต์ไทยสำหรับกลุ่ม Generation Y พบว่าผู้บริโภคมองลายยันต์ในมิติของความงาม ความร่วมสมัย และการสร้างอัตลักษณ์ มากกว่าคุณค่าทางไสยศาสตร์เช่นในอดีต

ขณะเดียวกัน การสักยันต์ก็กลายเป็นช่องทางสร้างรายได้ทั้งในเชิงช่างศิลป์และในทางพุทธพาณิชย์ ซึ่งในบางกรณีอาจนำไปสู่การบิดเบือนความหมายเดิมของพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น การรับสักยันต์โดยไม่ผ่านพิธีไหว้ครู หรือลัดขั้นตอนการสักเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มีเวลาจำกัด เป็นสัญญาณของการขาดความเข้าใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรม

(ผู้เฒ่าเฝ้าตำรา, 2556, น. 93) ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับข้อเสนอของกฤษฎา พรหมเวค และปรัชญา ชุ่มนาเสียว (2567) ที่เห็นว่าการสักยันต์ควรถูกจัดวางให้เป็น Soft Power ทางวัฒนธรรม แต่ต้องมีการวางแผน ยุทธศาสตร์ และมาตรฐานที่ชัดเจน มิฉะนั้นอาจกลายเป็นสินค้าไร้บริบทที่ทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แท้จริง

จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์เป็นลักษณะของ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” ที่สอดคล้องกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของ Everett Rogers ซึ่งเสนอว่า การแพร่กระจายของนวัตกรรมในสังคมนั้นขึ้นอยู่กับการสื่อสาร การยอมรับจากกลุ่มหนึ่งสู่กลุ่มหนึ่ง และการปรับตัวของระบบวัฒนธรรมในแต่ละบริบท (Rogers, 2003) เมื่อความคิดหรือรูปแบบการปฏิบัติแบบใหม่ เช่น การมองรอยสักเป็นศิลปะ หรือการเปลี่ยนพิธีกรรมให้ยืดหยุ่นกับกลุ่มเป้าหมายใหม่ ได้รับการยอมรับ มันย่อมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมใหม่ที่ผสมผสานอยู่กับของเดิม

ทั้งนี้ หากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วหรือขาดความเข้าใจในความเป็นมาของรากวัฒนธรรมดั้งเดิม ก็อาจนำไปสู่ความคลาดเคลื่อน ความไม่ต่อเนื่อง และความขัดแย้งภายในวัฒนธรรมได้ เช่น กลุ่มที่ยึดถือการสักยันต์แบบดั้งเดิมอาจเห็นว่าการสักเชิงแฟชั่นหรือเพื่อการค้าเป็นการลบหลู่ศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่คนรุ่นใหม่อาจมองว่านี่คือการสร้างสรรค์หรือ “ตีความใหม่” ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแรงต้านและแรงส่งที่อยู่ในวัฏจักรการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรม

ในระยะยาว จึงจำเป็นต้องสร้างพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ ความเข้าใจ และการตีความร่วมกันระหว่างศรัทธา ศิลปะ และระบบเศรษฐกิจ เพื่อรักษาแก่นของวัฒนธรรมไว้พร้อม ๆ กับการเปิดรับความเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับยุคสมัย เพราะท้ายที่สุดแล้วการสักยันต์ในฐานะวัฒนธรรมหนึ่งของไทย จะอยู่ได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการประคับประคองดุลยภาพระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ ความงาม และความจำเป็นทางเศรษฐกิจอย่างมีสติและมีจริยธรรม

องค์ความรู้หรือข้อเสนอทางปรัชญา

จากการศึกษาวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ระหว่างแรงศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์ผ่านการสักยันต์ในบริบทปัจจุบัน สามารถสรุปองค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญาที่สำคัญได้ดังนี้

ประการแรก การสักยันต์ยังคงสะท้อนความเป็นพุทธวิถีที่เน้นการสร้างความ

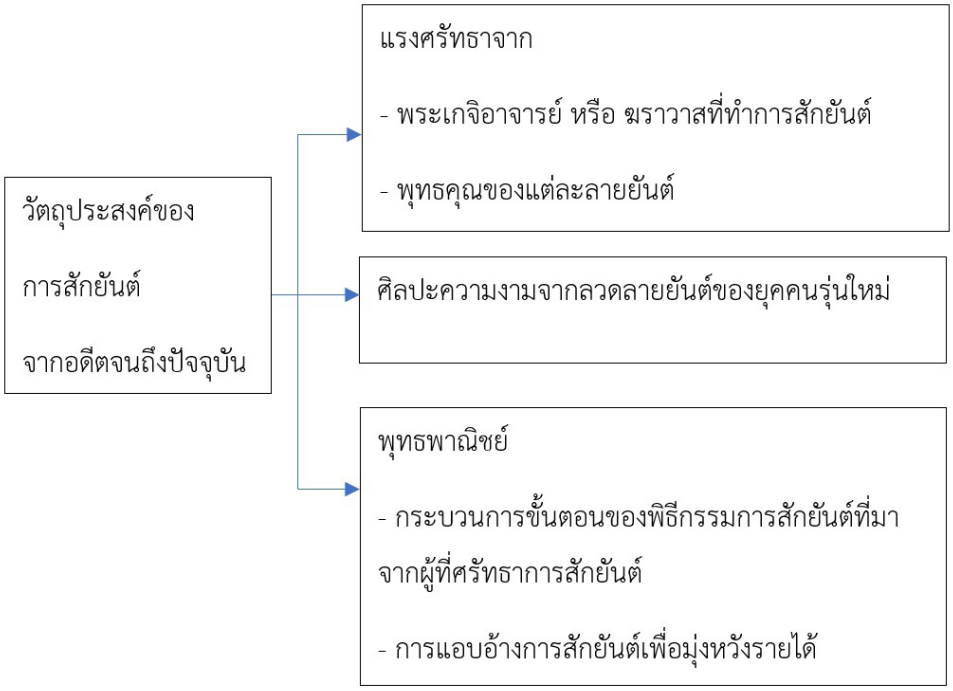
มั่นคงทางจิตใจและความศรัทธาที่เกิดจากความสัมพันธ์กับพระเกจิอาจารย์และพุทธคุณของยันต์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง "การยึดเหนี่ยวทางใจ" ในปรัชญาพุทธ ที่เน้นให้ผู้คนค้นพบความสงบและความหมายในชีวิตผ่านการปฏิบัติและความศรัทธา (ผู้เฒ่าเฝ้าตำรา, 2556) ดังนั้นการสักยันต์จึงไม่ใช่เพียงแค่การสร้างสัญลักษณ์บนเรือนร่าง แต่เป็นการเชื่อมโยงทางจิตใจที่ลึกซึ้งกับสภาวะทางจิตและศีลธรรม

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์นำไปสู่การผสมผสานของวัฒนธรรมและรูปแบบใหม่ ๆ ของการสักยันต์ ที่มุ่งเน้นด้านศิลปะและแฟชั่นมากขึ้น ซึ่งสะท้อนแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ไม่หยุดนิ่ง (Rogers, 2003) การนำยันต์มาประยุกต์ใช้ในเชิงศิลปะและพาณิชย์เป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการสร้างสรรค์และการขยายตัวของวัฒนธรรมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ต้องรักษาสมดุลระหว่างความเคารพต่อคุณค่าดั้งเดิมและการยอมรับความเปลี่ยนแปลงอย่างมีวิจารณญาณ

ประการที่สาม ในด้านพุทธพาณิชย์ การนำการสักยันต์ไปใช้ในเชิงพาณิชย์ต้องระวังไม่ให้กลายเป็นการค้าเกินควรจนทำลายแก่นแท้ของศรัทธาและจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา การนำเสนอพุทธพาณิชย์ในรูปแบบที่มีจรรยาบรรณและความโปร่งใสสามารถช่วยสร้างความเชื่อมั่นและอนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (กฤษฎา พรหมเวค และ ปรัชญา ชุ่มนาเสียว, 2567)

ท้ายที่สุด องค์ความรู้เหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจร่วมกันในสังคมระหว่างกลุ่มศรัทธา นักสร้างสรรค์ศิลปะ และผู้ประกอบการพาณิชย์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนของการสักยันต์ในบริบทสังคมไทยและสากล ซึ่งการสักยันต์ไม่เพียงแต่เป็นประเพณีทางศิลปะและศาสนาเท่านั้น หากยังเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่มีความลึกซึ้งทางปรัชญาเกี่ยวกับการยอมรับและปรับตัวของมนุษย์ในโลกยุคปัจจุบัน

ภาพที่ 2 : แผนผังองค์ความรู้
ความสัมพันธ์ร่วมของแรงศรัทธา ศิลปะ และพุทธพาณิชย์ ผ่านการสักยันต์



สรุป

การศึกษาการสักยันต์ในยุคปัจจุบันเผยให้เห็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างแรงศรัทธาในพุทธคุณ ศิลปะลวดลาย และกระแสพุทธพาณิชย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย การสักยันต์ยังคงเป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาและความมั่นคงทางใจที่สืบทอดจากอดีต แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกแปรเปลี่ยนผ่านรูปแบบศิลปะและการนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่หยุดนิ่งและเปิดกว้างต่อความคิดใหม่ ๆ อย่างไรก็ตาม ยังมีความจำเป็นที่สังคมจะต้องสร้างความสมดุลระหว่างการรักษาแก่นแท้ของประเพณีและการยอมรับการเปลี่ยนแปลง เพื่อป้องกันไม่ให้พุทธพาณิชย์ส่งผลลบต่อคุณค่าทางจริยธรรมและศรัทธาในพุทธศาสนา

ในแง่ปรัชญา การสักยันต์ไม่เพียงแต่เป็นรูปธรรมของศิลปะและความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของการยึดเหนี่ยวจิตใจและความหมายของชีวิตในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ข้อเสนอทางปรัชญาจึงเน้นย้ำถึงความสำคัญของการสร้างความ

เข้าใจและการปรับตัวอย่างมีวิจารณญาณในบริบทของโลกยุคใหม่ พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการพุทธพาณิชย์อย่างมีจริยธรรม เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนของวัฒนธรรมการสักยันต์ในสังคมไทยและสากลต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กฤษฎา พรหมเวค, & ปรัชญา ชุ่มนาเสียว. (2567). สักยันต์ในฐานะซอฟต์พาวเวอร์ของไทย. *วารสารรามคำแหง*, 43 (1), 175–194.

ดวงแก้ว ไชยสุริวิรัตน์, & พร้อมพร สุภัทรวณิช. (2567, 22 มีนาคม). ฮาคูโฮโด เปิดผลวิจัยมูเตลู แนะกลยุทธ์เด็ดเจาะ 3Gen. *ประชาชาติธุรกิจออนไลน์*. https://www.prachachat.net/marketing/news-1525551

ธีรวัฒน์ หวังธิติธีรกุล. (2567, 19 กุมภาพันธ์). ความสุขคนไทยลด ปัญหาสุขภาพจิตสูงขึ้น. *ไทยพีบีเอสออนไลน์*. https://policywatch.thaipbs.or.th/article/life-16

ผู้เฒ่าเฝ้าตำรา. (2556). *เปิดตำนานสักยันต์*. กรุงเทพมหานคร: พีวายทีพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

พรรษา เครือคล้าย, & นพดล อินทร์จันทร์. (2563). *การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากลายสักยันต์ไทยสำหรับกลุ่มคนเจเนอเรชั่นวาย* [ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. http://ir-ithesis.swu.ac.th/dspace/bitstream/123456789/1368/1/gs611130204.pdf

ราช รามัญ. (2546). *สักยันต์อิทธิฤทธิ์หรือมนต์ดำ*. กรุงเทพมหานคร: อานิเมทกรุ๊ป.

Liu, Q. (2564). *รูปแบบและความเชื่อการสักยันต์ไทยของกลุ่มชาวจีนในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาชนจี* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ]. https://has.hcu.ac.th/jspui/handle/123456789/760

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.

Research Article

Received: 2025-05-07 **Revised:** 2025-06-13 **Accepted:** 2025-06-26

การวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามหลักพุทธปรัชญา

An analysis on organizing education according to Buddhist philosophy

ฐิติทรัพย์ พระแก้ว

Titisap Prakaew

มูลนิธิโพธิยาลัย

Bodhiyalaya Foundation

Corresponding Author,E-mail : titisup_2008@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการของการจัดการศึกษาของไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และ 2) วิเคราะห์หลักพุทธปรัชญาที่สามารถบูรณาการในการจัดการศึกษาไทย เพื่อพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์ทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และจิตสำนึก

ผลการวิจัยพบว่า ในอดีตสถาบันศาสนา โดยเฉพาะวัด มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา เป็นพื้นที่หลอมรวมการเรียนรู้ การอบรมจิตใจ และการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก ขณะที่การศึกษาปัจจุบันได้พัฒนาสู่ระบบมาตรฐานที่เปิดกว้างต่อทุกเพศวัยและเชื้อชาติ พร้อมทั้งรับแนวคิดสากลเข้ามาประยุกต์

แม้ว่าการศึกษาไทยจะมีพัฒนาการในเชิงโครงสร้างและเทคโนโลยี แต่ยังคงรักษาแก่นคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถบูรณาการเข้ากับปรัชญาตะวันตก เช่น มนุษยนิยมที่เน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์, อัตถิภาวนิยมที่ให้ความสำคัญต่อเสรีภาพและความหมายของชีวิต และแนวคิดการศึกษาแบบองค์รวมที่มองมนุษย์เป็นพลวัตของร่างกาย จิตใจ และสังคม หลักพุทธปรัชญาที่สามารถประยุกต์ในการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่

1) พุทธิศึกษา : ปรโตโฆสะ, โยนิโสมนสิการ, ไตรสิกขา และมรรคมีองค์ 8

2) จริยศึกษา : เบญจศีล-เบญจธรรม, กุศลกรรมบถ 10, ขันติ และโสรัจจะ

3) หัตถศึกษา : กรรม, สติสัมปชัญญะ, ดรุณธรรม 6 และอิทธิบาท 4

4) พลศึกษา : จริต 6, ไตรลักษณ์, กัลยาณมิตร 7 และมัชฌิมาปฏิปทา

การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบความคิดทางปรัชญาตะวันตกที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างรอบด้าน ทำให้การศึกษาเป็นกระบวนการปลุกเร้าความตื่นรู้ การใช้เหตุผล และการแสวงหาความหมายของชีวิตอย่างมีคุณค่า

คำสำคัญ : การจัดการศึกษา, พุทธปรัชญา, การบูรณาการ, พัฒนามนุษย์, ศีลธรรม, ปัญญา

Abstract

This research article aims to (1) examine the development of Thai educational management from the past to the present, and (2) analyze the principles of Buddhist philosophy that can be integrated into Thai education to cultivate holistic human development in terms of wisdom, morality, and spiritual awareness.

Findings reveal that temples historically served as centers of learning where monks taught language, ethics, and spiritual values. Today, Thai education has evolved into a standardized, inclusive system embracing diverse learners and global perspectives. Despite structural and technological advances, core moral values rooted in Buddhism remain integral. Buddhist principles applicable to education are categorized into four domains:

1) Cognitive Education : Paratoghosa, Yoniso Manasikāra, the Threefold Training, and the Noble Eightfold Path.

2) Moral Education : The Five Precepts, Ten Wholesome Actions, Khanti (patience), and Soracca (gentleness).

3) Practical Education : Kamma, mindfulness, and the Four Bases of Success (Iddhipāda).

4) Physical and Behavioral Education : The Six Temperaments, Three Characteristics, Seven Noble Friends, and the Middle Way.

This integration aligns with Western philosophies such as humanism, existentialism, and holistic education, emphasizing the development of human potential, critical awareness, and the pursuit of meaningful life.

Keywords : Educational Management, Buddhist Philosophy, Integration, Human Development, Morality, Wisdom

บทนำ

การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ทำให้สามารถคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางของสังคมอย่างมีคุณค่า การศึกษาจึงไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดความรู้ในเชิงทักษะเท่านั้น หากแต่เป็นภารกิจแห่งการสร้าง “ปัญญา” หรือ “วิชชา” ซึ่งหมายถึง ความรู้ความเข้าใจในสภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย หรือที่ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ การรู้เห็นตามความเป็นจริง

พัฒนาการของการศึกษาไทยมีรากฐานย้อนไปถึงสมัยสุโขทัย เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ปฏิรูปการศึกษาโดยนำแบบแผนจากตะวันตกเข้ามาใช้แทนระบบเดิม ส่งผลให้การศึกษามีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม จากระบบที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกับพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของชาวบ้าน กลายเป็นระบบโรงเรียนที่แยกขาดจากวัดอย่างชัดเจน (เมตตา ภิรมย์ภักดี, 2544, น. 2)

ในอดีต วัดมีบทบาทเป็นทั้งศูนย์กลางทางจิตใจ แหล่งความรู้ และพื้นที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนการเรียนรู้ เด็กและเยาวชนชายมักได้รับการสอนการอ่าน เขียน คำนวณ ตลอดจนหลักธรรมและศีลธรรมควบคู่กันไป ส่วนการฝึกฝนอาชีพเกิดจากระบบ “ศิษย์ - ครู” ในครัวเรือนและชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อแนวคิดทางการศึกษาตะวันตกเข้ามาแทนที่ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียนค่อย ๆ ลดบทบาทลง แม้จะมีโรงเรียนสอนศาสนาของชาวต่างประเทศก่อตั้งขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 แต่ก็ไม่สามารถแทนที่บทบาทของวัดในฐานะต้นแบบของการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมได้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เคยวิพากษ์ระบบการศึกษาที่ละเลยศีลธรรมว่าเป็นการศึกษาหมาหางด้วน หมายถึง ระบบที่พัฒนาแต่ปัญญาเชิงโลกีย์โดยตัดขาดจากธรรมะ ทำให้คนมัวหลงในวัตถุ แข่งขันกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนเกิดปัญหาทางสังคมที่ลึกซึ้ง ไม่ใช่เพราะขาดความรู้ แต่ขาด “คุณธรรม” ที่กำกับความรู้นั้น (สุรัตน์ เพชรนิล, 2540, บทคัดย่อ) การศึกษาไทยในปัจจุบัน แม้มีการวางแผนอย่างต่อเนื่องผ่านแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับต่าง ๆ รวมถึงฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2560 - 2579) ก็ยังประสบปัญหาในด้านคุณภาพการเรียน

รู้ โดยเฉพาะในกลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการอ่าน จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาครู ผู้เรียน ทรัพยากร และกระบวนการเรียนรู้อย่างสมดุล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 18 - 19)

สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดคำถามพื้นฐานว่า การศึกษาควรมีเป้าหมายเพื่ออะไร และในมุมมองของพุทธปรัชญาแล้ว การศึกษาคืออะไร คำตอบของคำถามนี้นำไปสู่ข้อเสนอที่ว่าการจัดการศึกษาไม่ควรพึ่งพาเพียงปรัชญาตะวันตก หากควรผสานปรัชญาแบบพุทธที่ตั้งอยู่บนฐานของการพัฒนาปัญญาเพื่อความหลุดพ้น ไม่ใช่เพียงเพื่อความสำเร็จในทางโลกเท่านั้น

ดังจะเห็นได้ว่า ปรัชญาการศึกษาตะวันตก เช่น มนุษยนิยมและอัตถิภาวนิยม แม้มีคุณูปการในการส่งเสริมศักยภาพมนุษย์ แต่ก็ยังไม่เพียงพอหากขาดมิติทางจิตวิญญาณและจริยธรรม ในขณะที่พุทธปรัชญาซึ่งฝังรากลึกในวัฒนธรรมไทย สามารถเป็นกรอบคิดที่ช่วยให้การศึกษาไทยบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้บทความวิจัยนี้จึงวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการของการจัดการศึกษาไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และ 2) วิเคราะห์หลักพุทธปรัชญาที่สามารถบูรณาการเข้ากับระบบการศึกษาไทยเพื่อพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งในด้านปัญญา ศีลธรรม และจิตสำนึก โดยอาศัยวิธีวิเคราะห์เชิงปรัชญา (Philosophical Analysis) ที่มุ่งพิจารณาแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาและเปรียบเทียบกับแนวคิดของปรัชญาตะวันตก เพื่อเสนอแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาการจัดการศึกษาของไทยในอดีตถึงปัจจุบัน
2. วิเคราะห์หลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาพัฒนาการของการจัดการศึกษาไทยควบคู่กับการวิเคราะห์หลักพุทธปรัชญาที่สามารถบูรณาการในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์ทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และจิตสำนึก โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ตามขั้นตอนดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1.1 พระไตรปิฎก (เฉพาะเนื้อหาในพระวินัยและพระสูตร)

1.2 หนังสือ ตำรา บทความ วารสารทางวิชาการ และเอกสารของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญา

1.3 แหล่งข้อมูล ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่, ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่, ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ห้องสมุดมหาวิทยาลัยพายัพ, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หอสมุดธรรมโฆษณ์ วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ และแหล่งข้อมูลออนไลน์ที่เชื่อถือได้

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมจะนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงปรัชญา (Philosophical Analysis) โดยอาศัยกรอบแนวคิดด้านพุทธปรัชญาเป็นหลัก ร่วมกับการเทียบเคียงแนวคิดของปรัชญาตะวันตก เพื่ออธิบายองค์ประกอบของการจัดการศึกษาใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) พุทธิศึกษา (ด้านปัญญา) 2) จริยศึกษา (ด้านศีลธรรม) 3) หัตถศึกษา (ด้านทักษะ) 4) พลศึกษา (ด้านร่างกายและพฤติกรรม)

โดยใช้เกณฑ์วิเคราะห์จากคุณลักษณะของการพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธธรรมในแต่ละด้าน และเสนอข้อสังเคราะห์จากมุมมองของผู้วิจัยที่ตอบวัตถุประสงค์ของบทความอย่างครบถ้วน

3. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิเคราะห์จะถูกจัดลำดับและเรียบเรียงเป็นองค์ความรู้ พร้อมเสนอข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาไทยในบริบทปัจจุบันและอนาคต

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้มุ่งศึกษาการจัดการศึกษาไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของระบบการศึกษาในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมไทย รวมทั้งการนำหลักพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาอย่างครบถ้วนในทุกด้าน โดยเน้นองค์ 4 คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ผลการศึกษาจะนำเสนอทั้งภาพรวมของระบบการศึกษาในแต่ละยุคสมัย พร้อมกับวิเคราะห์หลักการและแนวคิดทางพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้อง เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่าง รวมถึงโอกาสในการพัฒนาระบบการศึกษาไทยในอนาคต

1.การจัดการศึกษาไทยในอดีตถึงปัจจุบัน

1.1 การจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัยและล้านนา

พบว่าการจัดการศึกษาสมัยสุโขทัยไม่มีหลักสูตรตายตัว ผู้สอนประกอบด้วยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช, พราหมณ์, พระภิกษุ, นักปราชญ์ราชบัณฑิต รวมถึงบิดามารดาในครอบครัว ผู้เรียนคือกุลบุตร กุลธิดา ซึ่งมักเรียนในครอบครัวเพื่อสืบทอดอาชีพของบิดามารดาและคัมภีร์ต่าง ๆ สำหรับชายไทยมีการเรียนเพื่อเป็นทหารด้วย สถานที่เรียนส่วนใหญ่เป็นบ้าน วัด และวัง วิชาที่เรียนได้แก่ วิชาความรู้สามัญโดยเฉพาะภาษาบาลี, วิชาชีพ, จริยศึกษา และศิลปะการป้องกันตัว ส่วนการศึกษาสมัยล้านนามีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสถานศึกษา ผู้สอน ผู้เรียน และหลักสูตร โดยมีการเรียนภาษาไทยและเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นวิชาชั้นสูงโดยรวมการจัดการศึกษาเป็นแบบไม่เป็นทางการครบองค์ 4 หรือที่เรียกว่า องค์ 4

1.2 การจัดการศึกษาสมัยอยุธยา

ยังคงใช้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา มีพระเป็นผู้สอนการอ่าน เขียนหนังสือบาลี ทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ และกวดขันหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ชายหากประสงค์จะรับราชการต้องอุปสมบทก่อน โดยรวมเป็นการจัดการศึกษาไม่เป็นทางการครบองค์ 4 เช่นเดิม

1.3 การจัดการศึกษาสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษามีความเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่อง วัดและพระภิกษุเป็นผู้จัดการศึกษาบุตรหลานชนชั้นต่าง ๆ โดยบิดา มารดาจะนำบุตรหลานไปฝากตัวเป็นศิษย์ของพระเพื่อการอบรมทั้งความรู้พื้นฐานและธรรมะ การเรียนในครอบครัวเพื่อประกอบอาชีพ

ยังคงมีอยู่ในรูปแบบการศึกษาไม่เป็นทางการครบองค์ 4

1.4 การจัดการศึกษาสมัยปฏิรูปการศึกษา (รัชกาลที่ 5)

ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจากระบบการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (Informal Education) ไปสู่ระบบการศึกษาที่เป็นทางการ (Formal Education) โดยมีการจัดการศึกษาแบบครบองค์ 4 การปฏิรูปนี้วางรากฐานของระบบโรงเรียน และส่งผลต่อความเจริญของประเทศ แม้ว่าวัดยังคงมีบทบาทในการจัดการศึกษาแก่ชาวบ้านทั่วไป

1.5 การจัดการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 6

การศึกษาขยายตัวมากขึ้น มีการฝึกหัดครู การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 การจัดการศึกษาแบบครบองค์ 4 โดยเฉพาะด้านหัตถศึกษาเพิ่มมากขึ้น วัดยังคงมีบทบาทในระดับชุมชน

1.6 การจัดการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 7

ช่วงเวลามีความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองและภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การศึกษามีอุปสรรคด้านงบประมาณ แต่ยังขยายการฝึกหัดครูและออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ มีการจัดการศึกษาแบบครบองค์ 4 เพิ่มขึ้น วัดยังคงเป็นสถานที่จัดการศึกษาแก่ชาวบ้าน

1.7 การจัดการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9

รัชกาลที่ 8 เป็นช่วงเวลาสั้น ๆ ที่มีการขยายด้านการฝึกหัดครู ส่วนรัชกาลที่ 9 มีความก้าวหน้าชัดเจนในการจัดการศึกษาแบบครบองค์ 4 ได้แก่ 1) พุทธิศึกษา (พัฒนาสติปัญญา) 2) จริยศึกษา (พัฒนาคุณธรรม) 3) หัตถศึกษา (ฝึกทักษะอาชีพ) 3) พลศึกษา (พัฒนาสุขภาพร่างกาย)

หลักสูตรและแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544, 2551 และฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560, 2565, 2566 มีการบูรณาการองค์ความรู้ครบทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ สำหรับบทบาทของวัดลดลงในระบบการศึกษาระดับทางการ แต่ยังคงจัดการศึกษาไม่เป็นทางการ เช่น การสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

1.8 การจัดการศึกษาในปัจจุบัน

ต่อเนื่องจากรัชกาลที่ 9 มีความก้าวหน้าในระบบการศึกษาครบองค์ 4 โดยเน้นพุทธิศึกษาและความรู้ด้านเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) วัดบางแห่งจัดการศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม บางแห่งจัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือ

เป็นศูนย์รวมบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ขณะที่บางวัดลดบทบาทเป็นสถาบันทางสังคม

2. หลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของไทย

การจัดการศึกษาแบบองค์ 4 ในระบบไทยประกอบด้วย พุทธิศึกษาจริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ซึ่งเปรียบเทียบกับองค์ 4 ตามหลักพุทธปรัชญา ได้แก่ ปัญญาศึกษา ศีลศึกษา พหุปัญญาวิชาชีพศึกษา และจิตศึกษา พบว่ามีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันบางประการ ดังนี้

ตารางที่ 1

เปรียบเทียบการจัดการศึกษาแบบองค์ 4 ในระบบการศึกษาไทยกับพุทธปรัชญา

การจัดการศึกษาองค์ 4 ระบบการศึกษาไทย	สาระสำคัญ	ความคล้ายคลึง	ความแตกต่าง
พุทธิศึกษา	พัฒนาความรู้ ความคิด ความเข้าใจในวิชาการ	เน้นพัฒนาปัญญา ความเข้าใจและการเรียนรู้	เน้นวิชาการ ขณะที่ปัญญาศึกษาเน้นปัญญาสามระดับ
จริยศึกษา	ปลูกฝังวินัย คุณธรรม ความดี	เน้นอบรมคุณธรรม ความรับผิดชอบทางสังคม	เน้นการทำความดีและละเว้นความชั่ว (จริยศึกษา) กับเน้นปฏิบัติตามหลักธรรม (ศีลศึกษา)
หัตถศึกษา	ฝึกทักษะวิชาชีพเพื่อประกอบอาชีพ	ส่งเสริมทักษะปฏิบัติจริงในชีวิต	พหุปัญญาฯ บูรณาการจิตสำนึกเรื่องกรรมและคุณค่าชีวิต
พลศึกษา	ส่งเสริมสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ	มีเป้าหมายความเป็นระเบียบและวินัย	เน้นสุขภาวะทางใจ เช่น สติ สมาธิ และการควบคุมตนเอง

หลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

2.1 หลักพุทธปรัชญาในด้านพุทธิศึกษาโดยผ่านหลักพุทธธรรม ได้แก่ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ, ไตรสิกขา,มรรคมีองค์ 8, และปัญญา 3 ระดับ

2.2 หลักพุทธปรัชญาในด้านจริยศึกษาโดยผ่านหลักพุทธธรรม ได้แก่ ได้แก่ เบ็ญจศีลและเบ็ญจธรรม, ขันติและโสรัจจะ, กุศลมูลและอกุศลมูล, กุศลกรรมบถ

10 และอกุศลกรรมบถ 10

2.3 หลักพุทธปรัชญาในด้านหัตถศึกษาโดยผ่านหลักพุทธธรรม ได้แก่ กรรม, สติและสัมปชัญญะ, ดรุณธรรม 6, และอิทธิบาท 4

2.4 หลักพุทธปรัชญาในด้านพลศึกษาโดยผ่านหลักพุทธธรรม ได้แก่ จริต 6, ไตรลักษณ์, กัลยาณมิตร 7, และมัชฌิมาปฏิปทา

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษาไทยมีพัฒนาการที่สอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์และสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยมีการเปลี่ยนผ่านจากระบบการศึกษาที่ไม่เป็นทางการในอดีต สู่ระบบการศึกษาที่เป็นทางการในยุคปัจจุบัน พร้อมทั้งการบูรณาการองค์ความรู้และคุณธรรมในลักษณะองค์4ตามหลักพุทธปรัชญาซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยเสริมสร้างการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งในด้านปัญญา คุณธรรม ทักษะอาชีพ และสุขภาพกายใจ นอกจากนี้ การศึกษาผลนี้ยังชี้ให้เห็นบทบาทที่เปลี่ยนแปลงของวัดในฐานะสถาบันทางสังคมและศาสนา ซึ่งยังคงมีความสำคัญในมิติของการจัดการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ ดังนั้น การนำหลักพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ร่วมกับระบบการศึกษาสมัยใหม่จึงมีศักยภาพที่จะส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาของไทยให้สมบูรณ์และยั่งยืนมากยิ่งขึ้นในอนาคต

อภิปรายผลผารวิจัย

การวิจัยครั้งนี้พบว่า การจัดการศึกษาไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้มีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทสังคม แต่ยังคงสามารถเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรมและพุทธปรัชญา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบองค์สี่ ได้แก่ พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับหลักการในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาไทยในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการเน้นผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ ทำให้การจัดการศึกษาเน้นพุทธิศึกษามากกว่าจริยศึกษา ส่งผลให้การพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนขาดสมดุล

การตีความผลการวิจัยในเชิงปรัชญาจำเป็นต้องพิจารณาความแตกต่างระหว่าง"พุทธปรัชญาแบบอภิปรัชญา" และ "พุทธธรรมเชิงจริยศาสตร์" อย่างชัดเจน โดยพุทธปรัชญาแบบอภิปรัชญาเน้นการตั้งคำถามต่อสภาวะสูงสุดของความเป็นจริง เช่น อัตตา อนัตตา โลกและชีวิต ในขณะที่พุทธธรรมเชิงจริยศาสตร์เน้นการประพฤติปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์โดยตรง มีจุดมุ่งหมายเชิงปฏิบัติ ไม่ใช่เชิงทฤษฎี การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการศึกษา จึงควรยึดหลักจริยศาสตร์พุทธที่มีพื้นฐานจากกฎแห่งกรรมและ

เจตนาเป็นสำคัญ เพื่อปลูกฝังจริยศึกษาอย่างแท้จริง

หลักโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่เน้น Learning by Doing และการเรียนรู้ผ่านปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่าผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมผ่านการลงมือทำจริง ซึ่งคล้ายกับหลักภาวนาในพุทธศาสนาที่มุ่งสู่ปัญญาจากประสบการณ์ตรง (Dewey, 1938)

หลักปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สอดคล้องกับแนวคิดจิตสำนึกวิพากษ์ของ เปาโล เฟรย์เร (Paulo Freire) ที่เสนอว่าการศึกษาควรปลุกให้ผู้เรียนตื่นรู้ เข้าใจต้นเหตุของทุกข์ และนำไปสู่การปลดปล่อยจากการกดขี่ โดยมีเป้าหมายคือการรู้แจ้งด้วยตนเอง เช่นเดียวกับแนวทางการรู้แจ้งเพื่อดับทุกข์ในพระพุทธศาสนา (Freire, 1970)

หลักเมตตา กรุณา และกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับแนวคิดจริยธรรมแห่งความห่วงใยของ เนล นอดดิ้งส์ (Nel Noddings) ที่เน้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ การมีจิตใจเมตตา และการเรียนรู้ผ่านความเข้าอกเข้าใจ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของจิตตศึกษาในองค์สี่ (Noddings, 1984)

ในเชิงนัยสำคัญเชิงวิชาการ การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาที่ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง จำเป็นต้องดำเนินการแบบองค์รวม โดยไม่ละเลยด้านจริยศึกษาและจิตศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน การยึดเพียงพุทธิศึกษาหรือผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ อาจส่งผลเสีย เช่น กรณีของการหลอกลวงโดย Call Center และ Scammer ที่สะท้อนความล้มเหลวในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียนอย่างเพียงพอ

ในระดับนโยบาย ผู้กำหนดทิศทางการศึกษาควรพิจารณาปรับสมดุลการจัดการศึกษา โดยการเสริมสร้างจริยศึกษาในระดับโรงเรียน ผ่านการบูรณาการพุทธธรรม เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนาในโรงเรียน การฝึกจิตใจผ่านการเจริญสติ และการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรม รวมทั้งพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรมเพื่อสามารถเป็นต้นแบบทางจริยธรรมได้อย่างแท้จริง การน้อมนำพุทธปรัชญามาใช้ร่วมกับแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกเชิงปฏิบัติ เช่น แนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey), เปาโล เฟรย์เร (Paulo Freire) และ เนล นอดดิ้งส์ (Nel Noddings) จะช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาทั้งในเชิงคุณธรรมและปัญญาอย่างสมดุลและยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามหลักพุทธปรัชญา สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่มีนัยสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ จริยธรรม และปรัชญาการศึกษาได้ดังนี้

1. การจัดการศึกษาไทยมีรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งและยึดโยงกับศาสนา

การปรากฏของหลักฐานในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแสดงให้เห็นว่า การศึกษาในไทยเริ่มต้นจากบริบทของชีวิตประจำวัน ภายในบ้าน วัด และวัง มิได้มีระบบการศึกษาเป็นทางการ แต่สะท้อนถึง "ปฏิสัมพันธ์แห่งการเรียนรู้" ระหว่างบุคคลกับชุมชน ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการศึกษาที่เกิดจากฐานของชีวิต (Life-based learning) อันสอดคล้องกับแนวคิด "โลกุตรการศึกษา" ในพุทธปรัชญา ที่เน้นปัญญาภายในมากกว่าความรู้ภายนอก

2. การศึกษาไทยในเชิงโครงสร้างเน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน

นับแต่โบราณ การจัดการศึกษามีลักษณะของ “องค์สี่” ได้แก่ พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ซึ่งมิใช่เพียงกรอบหลักสูตร หากแต่เป็น “การพัฒนาบุคคลทั้งกาย วาจา ใจ และปัญญา” ตามแนวทางของไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) องค์สี่จึงเป็นภาวะสมดุลแห่งชีวิต มิใช่เพียงหมวดวิชาในระบบโรงเรียน

3. การปฏิรูปการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เป็นจุดเปลี่ยนจากจิตวิญญาณสู่ระบบ

การนำรูปแบบตะวันตกมาใช้ในการจัดการศึกษา แม้จะทำให้การศึกษามีโครงสร้างชัดเจน แต่กลับลดทอนบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการถ่ายทอด “ธรรม” อันเป็นหัวใจของการศึกษาแบบไทยเดิม นี่คือการเปลี่ยนผ่านจาก “จิตวิญญาณแห่งการเรียนรู้” (Spiritual pedagogy) ไปสู่ “ระบบแห่งการเรียนรู้” (Systematic pedagogy) ซึ่งมีทั้งคุณค่าและความเสี่ยง

4.วัดในฐานะสถาบันแห่งปัญญาและคุณธรรมถูกลดบทบาทลงจนเหลือเพียงพิธีกรรม

การที่วัดเคยเป็นแหล่งอบรมสั่งสอนเยาวชนให้เป็น“ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน” กลับกลายเป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจในวันสำคัญ เป็นภาพสะท้อนของการละเลย "จริยศึกษา" อันเป็นรากฐานของมนุษยภาพ (Humanity) ในทางพุทธ แนวโน้มนี้ส่งผลให้คุณค่าทางจิตใจถูกแทนที่ด้วยการแข่งขันทางวิชาการ

5. การเน้นพุทธิศึกษาในบริบทสมัยใหม่ ก่อให้เกิดความเอนเอียงในการพัฒนามนุษย์

การแข่งขัน การสอบวัดผล และการจัดอันดับทางการศึกษา แม้ดูเป็นกลไกพัฒนาคุณภาพ แต่กลับเบียดขับ “ความดี” ออกจากเป้าหมายทางการศึกษา ทำให้ “คนเก่ง” กลายเป็นเป้าหมายสูงสุด แทนที่จะเป็น “คนดีที่มีปัญญา” ตามแนวทางพุทธองค์สี่ จึงเป็นการศึกษาแบบขาดสมดุล และขาดมิติแห่งความหมาย (Meaning-centered education)

6. การขาดจริยศึกษา คือการละเลยทั้งพุทธปรัชญาและพุทธธรรม

พุทธปรัชญาเป็นฐานแห่งคำถาม เช่น“อะไรคือชีวิต?” “คุณค่าแท้ของการเรียนรู้คืออะไร?” ส่วนพุทธธรรมคือคำตอบเพื่อการพ้นทุกข์ เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อการศึกษาในปัจจุบันมิได้ปลูกฝังจริยศึกษาอย่างจริงจัง ย่อมหมายถึงการบั่นทอนทั้ง "ความสามารถในการตั้งคำถามอย่างมีวิจารณญาณ" และ "ความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม" ซึ่งถือเป็นความสูญเสียในระดับรากฐานของการศึกษา

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างการศึกษาไทยมีรากฐานสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม แต่ยังขาดความสมดุลในการบูรณาการทั้ง 4 ด้านขององค์สี่ จึงเสนอข้อแนะใน 3 ระดับ คือ นโยบาย วิชาการ และวิธีวิทยา เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างรอบด้าน

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ด้านพุทธิศึกษา

ภาครัฐควรส่งเสริมการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักพุทธธรรม เพื่อพัฒนาปัญญาอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะการปลูกฝังแนวคิด “ไตรสิกขา” (ศีล สมาธิ ปัญญา), “ไตรลักษณ์” (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา), “สติ” และ “สัมปชัญญะ” ให้เป็นทักษะชีวิตควบคู่กับความรู้วิชาการ การส่งเสริมกิจกรรม เช่น โครงการ THAI Academy – AI in Education ควรถูกบูรณาการกับหลักพุทธธรรมเพื่อไม่ให้การพัฒนาด้านดิจิทัลขาดมิติแห่งจริยธรรม

1.2 ด้านจริยศึกษา

ควรส่งเสริมกิจกรรมทางศีลธรรมอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการฝึกปฏิบัติธรรม เช่น สติปัฏฐาน 4 และกิจกรรมภาวนา ที่สอดแทรกหลักพรหมวิหาร 4 และอิทธิบาท 4 อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ควรส่งเสริมโดยรัฐ ไม่ปล่อยให้เป็นภาระของโรงเรียนแต่

เพียงลำพัง การมีนโยบายส่งเสริมการเจริญภาวนาในสถานศึกษาจะช่วยสร้างความสมดุลในองค์ประกอบขององค์สี่อย่างแท้จริง

1.3 ด้านหัตถศึกษา

ควรพัฒนาการเรียนการสอนให้มุ่งสู่ “การเรียนรู้จากการลงมือทำ” (Learning by Doing) ตามแนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ควบคู่กับการปลูกฝังหลักพุทธธรรม เช่น ขันติ (ความอดทน), วิริยะ (ความเพียร), สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) เพื่อให้การฝึกทักษะต่าง ๆ เช่น งานหัตถกรรม งานช่าง การประกอบอาหาร มีมิติเชิงคุณธรรมแฝงอยู่ ไม่เป็นเพียงทักษะอาชีพเท่านั้น

1.4 ด้านพลศึกษา

การพัฒนากายควรเชื่อมโยงกับการพัฒนาจิต โดยแฝงหลักพุทธธรรม เช่น ความเพียร ความอดทน ความมีสมาธิในกิจกรรมกีฬาและการเคลื่อนไหว กิจกรรมพลศึกษาจึงไม่ใช่เพียงการออกกำลังกาย แต่เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพทางกาย-ใจอย่างสมดุล โรงเรียนกีฬาและการแข่งขันเยาวชนระดับชาติจึงควรบูรณาการมิติทางจิตวิญญาณด้วย

2. ข้อเสนอแนะเพื่องานวิจัยเชิงปรัชญา

2.1 ควรศึกษาความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างแนวคิดพุทธปรัชญาและปรัชญาการศึกษาตะวันตก เช่น การเปรียบเทียบแนวคิด “โยนิโสมนสิการ” กับ “Critical Pedagogy” ของ เปาโล เฟรย์เร (Paulo Freire) หรือแนวคิด “กัลยาณมิตร” กับ “Ethics of Care” ของ เนล นอดดิ้ง (Nel Noddings) เพื่อขยายฐานความรู้และสร้างทฤษฎีร่วมใหม่ระหว่างโลกตะวันออกและตะวันตก

2.2 ควรศึกษาบทบาทของพุทธปรัชญาในฐานะ "คำถามทางอภิปรัชญา" และพุทธธรรมในฐานะ "คำตอบเชิงจริยศาสตร์" ว่าสามารถสร้างแนวทางใหม่ในการออกแบบนโยบายการศึกษาได้อย่างไร โดยเน้นความเป็นองค์รวมของมนุษย์ทั้งกาย ใจ ปัญญา และจิตวิญญาณ

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (เชิงวิธีวิทยา)

3.1 ควรขยายกรอบการวิจัยไปยังการวิจัยเชิงคุณภาพเชิงปรัชญา (Philosophical Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงแนวคิด (Conceptual Analysis) และการตีความทางปรัชญา (Hermeneutics) เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

3.2 ควรดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบการจัดการศึกษาตามหลักองค์สี่ในแต่ละระดับการศึกษา (ประถม มัธยม อุดมศึกษา) และในแต่ละบริบทของสังคม เช่น โรงเรียนในเมือง/ชนบท, โรงเรียนทั่วไป/โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อดูรูปแบบการบูรณาการพุทธธรรมที่มีประสิทธิผล

3.3 ควรมีการออกแบบเครื่องมือวัดทางจริยศึกษาและจิตศึกษาอย่างมีมาตรฐาน เช่น แบบวัด "ระดับการรู้เท่าทันตนเอง (Self-awareness)", "พฤติกรรมกัลยาณมิตร", หรือ "ปัญญาเชิงภาวนา" เพื่อใช้ในงานวิจัยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พริกหวานกราฟิก.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2566). *การแถลงข่าวผลการประเมิน PISA 2022*. ณ ห้องประชุมจันทรเกษม ชั้น 1 อาคารราชวัลลภ กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพมหานคร. วันที่ 6 ธันวาคม 2566.

ชาญวิทย์ ศรีสุทธิยากร. (2556). *ปรัชญาและอุดมการณ์ทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐวรรธน์ กิจรื่นภิรมย์สุข. (2562). *การจัดการเรียนรู้เชิงพุทธ: แนวคิด หลักการ และการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นิตยา กาญจนะวรรณ. (2559). *การศึกษาเชิงพุทธ: จากพุทธธรรมสู่ห้องเรียน.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเพ่นเวิลด์.

ปัญญา ไพศาลอนันต์. (2559). *หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *พุทธธรรม: ฉบับปรับขยาย*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.

สุรัตน์ เพชรนิล. (2540). *ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ไทยพีบีเอส. (2565, 18 พฤษภาคม). *คนไทยไร้ศีลธรรมมากขึ้น? : บทเรียนจากภัยออนไลน์*

ยุคดิจิทัล. https://www.thaipbs.or.th/news/content/316810

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York, NY: Herder and Herder.

Noddings, N. (2005). *The Challenge to Care in Schools: An Alternative Approach to Education* (2nd ed.). New York, NY: Teachers College Press.

Academic Article

Received: 2025-05-09 **Revised:** 2025-06-25 **Accepted:** 2025-06-26

พุทธจริยศาสตร์กับการวิพากษ์สสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม ในทัศนะเรื่องชีวิต

Buddhist Ethics and the Critique of Materialism, Idealism, and Naturalism in the Perspective on Life

วิรุฬหก ปัญญาวัฒน์
จันทรทัศน์ รัชนีกร
Viroonhok Pannyawat
Chantrathat Ratchaneekorn
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholars
Corresponding Author, E-mail : viroon6@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิพากษ์แนวคิดเรื่องชีวิตตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก ได้แก่ สสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม และ 2) เสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเน้นการพัฒนากาย จิต และปัญญาอย่างสมดุล

แนวคิดเกี่ยวกับ “ชีวิต” เป็นหัวข้อสำคัญในปรัชญาทุกยุคทุกสมัย นักปรัชญาตะวันตกจำนวนมากพยายามอธิบายธรรมชาติของชีวิตในเชิงสสาร จิต หรือกลไกทางธรรมชาติ ขณะที่พุทธปรัชญาเสนอกรอบคิดที่ไม่ยึดติดกับตัวตน และมองชีวิตในฐานะกระบวนการอันสัมพันธ์กันขององค์ประกอบที่เรียกว่า “ขันธ์ 5” ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์ข้อจำกัดของแต่ละแนวคิด พร้อมทั้งเสนอว่าสาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ มิได้จำกัดอยู่เพียงการอธิบายชีวิตเท่านั้น หากแต่ยังชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ โดยการพัฒนาภาวนา 4 ประการ คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากอวิชชาและความทุกข์

คำสำคัญ : พุทธจริยศาสตร์, ชีวิต, สสารนิยม, จิตนิยม, ธรรมชาตินิยม, ชีวิตที่ประเสริฐ

Abstract

This article aims to (1) critique the philosophical perspectives on life from the Western traditions namely materialism, idealism, and naturalism and (2) propose a holistic approach to noble living based on Buddhist ethics, which emphasizes the balanced development of body, mind, and wisdom.

The nature of life has long been a central question in philosophy. While Western schools often conceptualize life in terms of physical matter, consciousness, or natural mechanisms, Buddhist philosophy approaches life as a process composed of five aggregates (pañcakkhandha), with no fixed self. This ontological view forms the basis for Buddhist ethics.

This study analyzes the conceptual limitations of each Western perspective and highlights the comprehensive vision of Buddhist ethics, which not only interprets life but also guides how to live well. The Buddhist path to a noble life involves cultivating the Fourfold Development: physical discipline, moral conduct, mental cultivation, and wisdom. Such development enables liberation from ignorance and suffering, leading to a profound understanding of life grounded in impermanence, suffering, and non-self.

Keywords : Buddhist Ethics, Life, Materialism, Idealism, Naturalism, Sublime Life

บทนำ

แนวคิดเรื่อง “ชีวิต” เป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับการศึกษามาอย่างยาวนานในปรัชญาทุกยุคทุกสมัย โดยนักปรัชญาตะวันตกได้พยายามอธิบายธรรมชาติของชีวิตผ่านมุมมองที่แตกต่างกัน เช่น สสารนิยมที่มองว่าชีวิตเกิดจากสสารที่รวมตัวกันโดยไม่มีวิญญาณแยกต่างหาก (สุจิตรา รณรื่น, 2540, น. 24) จิตนิยมที่เชื่อว่าจิตวิญญาณเป็นองค์ประกอบที่แท้จริงและเป็นอมตะ แตกต่างจากร่างกายที่เปลี่ยนแปลงไป (กอร์เดอร์, 2540, น. 81; สุจิตรา รณรื่น, 2540, น. 28) และธรรมชาตินิยมซึ่งยอมรับว่ามนุษย์มีร่างกายและจิต แต่จิตมิใช่อิสระหรืออมตะและดับสูญไปพร้อมร่างกาย (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532, น. 30) ใน

ขณะเดียวกัน พุทธปรัชญาเสนอกรอบคิดที่ไม่ยึดติดกับตัวตนและมองชีวิตเป็นกระบวนการสัมพันธ์กันของ “ขันธ์ 5” ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 383) โดยมีความหมายว่าชีวิตนั้นเป็นความเป็นอยู่และความเป็นไปของสิ่งมีชีวิต ที่รวมถึงมนุษย์ซึ่งหมายถึงสัตว์ที่มีใจสูง สามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นได้ (วิเชียร ชาบุตรบุณฑริก และคณะ, 2542, น. 3 - 4; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551 , น. 297) ความแตกต่างของมนุษย์กับสัตว์จึงขึ้นอยู่กับระดับการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์หลักสองประการ คือ 1) วิพากษ์แนวคิดเรื่องชีวิตตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก ได้แก่ สสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม และ 2) เสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐตามหลักพุทธจริยศาสตร์ โดยเน้นการพัฒนากาย จิต และปัญญาอย่างสมดุล ผ่านภาวนา 4 ประการ คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อมุ่งสู่ความหลุดพ้นจากอวิชชาและความทุกข์ สำหรับวิธีการศึกษานี้ใช้วิธีวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญา (Philosophical Analysis) โดยเปรียบเทียบและวิพากษ์แนวคิดชีวิตจากนักปรัชญาตะวันตกกับกรอบคิดของพุทธจริยศาสตร์ เพื่อค้นหาสาระสำคัญและแนวทางที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐตามหลักพุทธปรัชญา

เนื้อเรื่อง

แนวคิดเรื่องชีวิตเป็นหัวข้อสำคัญที่ได้รับการศึกษามาอย่างยาวนานในสาขาปรัชญาและวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาตะวันตกหลายสำนักเสนอทัศนะที่แตกต่างกันเกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิต ตั้งแต่การมองว่าชีวิตเกิดจากสสารอย่างเดียวในสสารนิยม ไปจนถึงจิตวิญญาณที่เป็นแก่นแท้ของชีวิตในจิตนิยม และการมองชีวิตเป็นกระบวนการทางธรรมชาติในธรรมชาตินิยม อย่างไรก็ดี แนวคิดเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดในเรื่องการอธิบายความหมาย คุณค่า และแนวทางการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ในทางตรงกันข้าม พุทธจริยศาสตร์นำเสนอกรอบความคิดที่ไม่ยึดติดกับตัวตนและเน้นการพัฒนาคุณธรรมร่วมกับปัญญา เพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐและพ้นทุกข์ได้ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์แนวคิดชีวิตในสำนักต่าง ๆ ของนักปรัชญาตะวันตก พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเน้นการพัฒนากาย จิต และปัญญาอย่างสมดุล

1. แนวคิดเรื่องชีวิตในสำนักสสารนิยม

สสารนิยม (Materialism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่มองว่าชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายประกอบขึ้นจากสสารเป็นหลัก โดยไม่มีองค์ประกอบที่เป็นจิตวิญญาณหรือวิญญาณ

แยกต่างหาก สสารนิยมเน้นว่า ทุกปรากฏการณ์ รวมทั้งชีวิต มาจากการจัดเรียงตัวและปฏิสัมพันธ์ของสสารในรูปแบบต่าง ๆ (สุจิตรา รณรื่น, 2540, น. 24) นักสสารนิยมเชื่อว่าการทำงานของร่างกายและสมองเป็นผลมาจากกระบวนการทางฟิสิกส์และเคมี ซึ่งการทำงานเหล่านี้สามารถอธิบายได้โดยไม่ต้องอาศัยจิตวิญญาณ

อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้มักถูกวิพากษ์ว่าไม่สามารถอธิบายถึงประสบการณ์ภายใน หรือความรู้สึกนึกคิด (Consciousness) ของสิ่งมีชีวิตได้อย่างครบถ้วน เช่น ความรู้สึกเจ็บปวด ความคิด หรือความรู้สึกทางจิตใจ ที่ดูเหมือนเป็นสิ่งที่ “มากกว่า” เพียงแค่กระบวนการทางสสาร (Chalmers, 1996) นอกจากนี้ สสารนิยมยังอาจละเลยมิติของคุณค่าทางศีลธรรมและความหมายของชีวิต ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญในการทำความเข้าใจชีวิตมนุษย์อย่างลึกซึ้ง

2. แนวคิดชีวิตในจิตนิยม และธรรมชาตินิยม

จิตนิยม (Idealism) เป็นแนวคิดที่เน้นว่าจิตหรือวิญญาณเป็นองค์ประกอบแท้จริงของชีวิตและจักรวาล โดยจิตมีความเป็นอมตะและแยกต่างหากจากร่างกายซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ (กอร์เดอร์, 2540, น. 81; สุจิตรา รณรื่น, 2540, น. 28) แนวคิดนี้ย้ำถึงความสำคัญของจิตใจในฐานะที่เป็นตัวกำหนดความเป็นอยู่และประสบการณ์ของชีวิต อย่างไรก็ดี จิตนิยมอาจถูกวิจารณ์ว่าเป็นแนวคิดที่ยึดติดกับตัวตน (Self) ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาทางปรัชญาเรื่องความเป็นอมตะและการแยกตัวจากโลกภายนอก

ส่วน ธรรมชาตินิยม (Naturalism) นั้นยอมรับว่าชีวิตประกอบด้วยทั้งร่างกายและจิตใจ แต่ไม่เห็นว่าจิตใจมีความเป็นอมตะหรือแยกตัวเป็นอิสระจากร่างกาย (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532, น. 30) จิตใจและสภาวะทางจิตถือเป็นผลของกระบวนการทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับร่างกายและดับสูญไปเมื่อร่างกายสิ้นชีวิต ธรรมชาตินิยมจึงมองว่าชีวิตและจิตใจเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติ

แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ในการอธิบายชีวิตผ่านกระบวนการทางชีววิทยาและจิตวิทยา แต่ยังคงต้องเผชิญกับคำถามเรื่องความหมายและคุณค่าของชีวิต ซึ่งมักไม่สามารถตอบได้ในเชิงวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

3. ทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ต่อชีวิตที่ประเสริฐ

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) มีพื้นฐานมาจากพุทธปรัชญา ซึ่งมองชีวิตในฐานะกระบวนการสัมพันธ์กันของ “ขันธ์ 5” ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ซึ่งทั้งหมดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกฎธรรมชาติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 383) ชีวิตจึงไม่มีตัวตนที่แท้จริงและถาวร แต่เป็นสภาวะที่แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551, น. 119)

พุทธจริยศาสตร์เน้นว่าชีวิตที่ประเสริฐนั้น ไม่ใช่เพียงแค่การดำรงอยู่หรือความยาวนานของชีวิต แต่คือการพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิต และปัญญา เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์และอวิชชา (ความไม่รู้ที่แท้จริง) ตามหลักการของ **นิยาม 5** และ **กฎไตรลักษณ์** ที่ชี้ให้เห็นความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง (สุนทร ณ รังสี, 2543, น. 15 - 17)

การดำเนินชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์ประกอบด้วย

1) **หลักศีล 5 และเบญจกัลยาณธรรม** เพื่อรักษากายวาจาและความสัมพันธ์ทางสังคมในทางที่ดีงาม (เช่น เมตตากรุณา, สัจจะ, สติสัมปชัญญะ)

2) **หลักกุศลกรรมบถ** ในการประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ เพื่อความสุขและความสง

3) **อริยมรรค 8** ซึ่งเป็นทางสายกลางสำหรับการพัฒนาคุณธรรมและปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ), สัมมาวาจา (การเจรจาชอบ), สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) เป็นต้น

ทั้งนี้ การปฏิบัติตามหลัก **ภาวนา 4** ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา จะช่วยให้เกิด **ภาวิต 4** คือ ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต และภาวิตปัญญา ซึ่งเป็นคุณสมบัติของชีวิตที่ประเสริฐหรือ “ผู้มีจริยธรรมสมบูรณ์” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2562, น. 359 - 360)

โดยสรุป การวิเคราะห์แนวคิดชีวิตจากสสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม ชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายและข้อจำกัดในการอธิบายธรรมชาติของชีวิตในมิติต่าง ๆ ขณะที่พุทธจริยศาสตร์เสนอกรอบความคิดที่ครอบคลุมทั้งมิติทางสสาร จิตใจ และจริยธรรม โดยมองชีวิตเป็นกระบวนการสัมพันธ์ของขันธ์ 5 ที่ไม่มีตัวตนถาวรและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

พุทธจริยศาสตร์จึงไม่เพียงแค่เสนอแนวคิดเชิงปรัชญาเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางปฏิบัติให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า มีความสงบ และหลุดพ้นจากทุกข์ ผ่านการเจริญภาวนา 4 ประการ ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อพัฒนาคุณธรรมและปัญญาอย่างสมดุล ช่วยให้มนุษย์บรรลุความสงบ

สุข อิสระจากความทุกข์ และหลุดพ้นจากอวิชชา จึงเป็นกรอบคิดและแนวทางปฏิบัติที่มีคุณค่าสำหรับการพัฒนาชีวิตมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ทั้งในแง่มุมของความเข้าใจธรรมชาติชีวิต และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและประเสริฐ

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

วิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตเป็นหัวข้อที่ได้รับการถกเถียงอย่างต่อเนื่องในทางปรัชญา โดยเฉพาะในสำนักตะวันตกที่มีความหลากหลายในมุมมอง ตั้งแต่วัตถุนิยม จิตนิยม ไปจนถึงธรรมชาตินิยม อย่างไรก็ดี แนวคิดเหล่านี้แต่ละแบบล้วนมีข้อเด่นและข้อจำกัดของตนในการอธิบายธรรมชาติ ความหมาย และจุดมุ่งหมายของชีวิต ในส่วนนี้จะทำการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของแนวคิดเหล่านั้น ก่อนจะวิพากษ์ผ่านเกณฑ์ของพุทธจริยศาสตร์ และสังเคราะห์แนวทางแนวคิดชีวิตทางเลือกที่สอดคล้องกับกรอบคิดของพุทธธรรม

1. วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของแต่ละแนวคิด

สสารนิยม (Materialism)

จุดแข็งของสสารนิยมคือ การอธิบายชีวิตอย่างเป็นระบบภายใต้กรอบของวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะกระบวนการทางฟิสิกส์และเคมี ซึ่งช่วยให้เข้าใจกลไกของชีวิตในเชิงประจักษ์และตรวจสอบได้ (สุจิตรา รณรื่น, 2540, น. 24) อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนที่สำคัญคือ การละเลยมิติภายในของมนุษย์ เช่น ความรู้สึกนึกคิด ประสบการณ์ความเจ็บปวด หรือสำนึกทางศีลธรรม ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้อย่างครบถ้วนเพียงด้วยปฏิกิริยาทางสสาร (Chalmers, 1996)

จิตนิยม (Idealism)

จุดแข็งของจิตนิยมคือ การยกสถานะของจิตใจและประสบการณ์ภายในให้เป็นแก่นสารของชีวิต ซึ่งช่วยให้เข้าใจชีวิตมนุษย์ในมิติที่ลึกซึ้งมากขึ้น เช่น เรื่องความรัก ความศรัทธา และความหมาย อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของจิตนิยมคือการยึดติดกับแนวคิดเรื่อง “ตัวตนอมตะ” ซึ่งอาจนำไปสู่การปฏิเสธโลกวัตถุและหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบในทางสังคม นอกจากนี้ยังเปิดช่องให้เกิดความเชื่อทางศาสนาแบบสุดโต่งที่ขาดหลักเหตุผลรองรับ (กอร์เดอร์, 2540, น. 81)

ธรรมชาตินิยม (Naturalism)

ธรรมชาตินิยมมีจุดแข็งคือ การรักษาสมดุลระหว่างกายและจิต โดยยอมรับว่าจิตใจเป็นผลของกระบวนการทางธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งลี้ลับหรือต่างหากจากร่างกาย แนวคิด

นี้จึงเปิดกว้างต่อการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ควบคู่กับปรัชญา (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532, น. 30) อย่างไรก็ดี ข้อจำกัดคือ ไม่สามารถให้คำอธิบายเรื่องคุณค่า ความหมาย หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตได้อย่างชัดเจน เนื่องจากอยู่ภายใต้กรอบวัตถุนิยมและการอธิบายเชิงกลไกของธรรมชาติ

2. วิพากษ์ด้วยเกณฑ์จากพุทธจริยศาสตร์

เมื่อพิจารณาจากกรอบพุทธจริยศาสตร์ แนวคิดทั้งสามข้างต้นยังไม่สามารถอธิบายชีวิตได้อย่างครบถ้วน เนื่องจากยังคงตั้งอยู่บนสมมติฐานของ “ตัวตน” ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นตัวตนในเชิงวัตถุ (สสารนิยม) ตัวตนในเชิงจิต (จิตนิยม) หรือความเป็นธรรมชาติที่แฝงตัวตนเชิงชีวภาพ (ธรรมชาตินิยม)

ในทางพุทธจริยศาสตร์ ชีวิตมิใช่สิ่งที่มีแก่นแท้ถาวร หากเป็นกระบวนการของ “ขันธ์ 5” ซึ่งล้วนเป็นอนัตตาและแปรเปลี่ยนตลอดเวลา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551, น. 119) การยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ไม่ว่าจากมุมมองใด ล้วนเป็นรากเหง้าของทุกข์ (อุปาทานขันธ์) และเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงชีวิตที่ประเสริฐ

นอกจากนี้ เกณฑ์ในพุทธจริยศาสตร์ยังเน้นความสำคัญของจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งแนวคิดแบบสมัยใหม่หลายแนว ยังละเลยคุณค่าเชิงคุณธรรม เช่น ความกรุณา ความเมตตา หรือสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างมีความหมายและพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง

3. เสนอแนวคิดทางเลือกหรือการสังเคราะห์แนวคิดใหม่พุทธจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติกับการเข้าใจชีวิต

จากการวิเคราะห์แนวคิดสสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยมข้างต้น จะเห็นได้ว่าแม้แต่ละแนวคิดมีข้อดีเฉพาะด้าน แต่ยังมีข้อจำกัดในการอธิบายชีวิตมนุษย์ในเชิงองค์รวม ทั้งในด้านโครงสร้างภายนอก ความรู้สึกภายใน และมิติคุณค่าทางจริยธรรม ดังนั้น แนวคิดทางเลือกที่สังเคราะห์จากหลักพุทธจริยศาสตร์จึงสามารถเติมเต็มช่องว่างทางแนวคิดของโลกตะวันตกได้อย่างมีนัยสำคัญ

แนวคิดทางเลือกนี้อยู่บนฐานของ “การสังเคราะห์อย่างวิพากษ์” (Critical Synthesis) ที่ไม่ปฏิเสธข้อดีของแต่ละสำนัก หากแต่รวบรวมส่วนที่มีคุณค่ามาหลอมรวมภายใต้กรอบคิดของพุทธธรรม กล่าวคือ

1) ยอมรับประโยชน์ของแนวทางสสารนิยมและธรรมชาตินิยมในแง่การอธิบายกลไกและโครงสร้างของชีวิต ผ่านวิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถตรวจสอบได้ เช่นเดียว

กับที่ คงเดช พัวพรพงษ์ (2560, น. 112) ชี้ว่า การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชีวิตเชิงชีวภาพมีส่วนช่วยให้มนุษย์พัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติทางร่างกายได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การยึดเพียงมิติทางวัตถุยังไม่เพียงพอในการอธิบายจริยธรรมและความหมายของชีวิต

2) ขณะเดียวกัน แนวจิตนิยมมีประโยชน์ในการยืนยันความสำคัญของจิตใจและประสบการณ์ภายใน โดยเฉพาะในเรื่องจิตสำนึก ความรู้สึก และความหมาย ซึ่งตรงกับที่ แฟรงเกิล (Frankl, 2006) เน้นว่า “ความหมายของชีวิต” คือปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ก้าวข้ามความทุกข์ทางจิตใจ อย่างไรก็ตาม การยึดมั่นในแนวคิดจิตอมตะในเชิงอภิปรัชญาอาจไม่สอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ในพุทธศาสนา ที่มองว่าแม้แต่จิตก็เป็นอนัตตา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551, น. 119)

3) ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์จึงเสนอ “ทัศนะต่อชีวิตแบบไม่ยึดติดตัวตน” โดยมองชีวิตเป็นกระบวนธรรมที่สัมพันธ์กันของเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) ชีวิตจึงเป็นสภาวะที่แปรเปลี่ยน ไม่มีแก่นแท้ถาวร และไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดอย่างคงที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Gowans (2003) ที่ชี้ว่าพุทธจริยศาสตร์เป็นหนึ่งในแนวคิดทางจริยธรรมร่วมสมัยที่สามารถเสนอคำอธิบายเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ได้ทั้งในมิติภาวะ (Ontological) และมิติพฤติกรรม (Practical Conduct)

แนวคิดชีวิตเชิงพุทธจึงไม่เพียงแต่ให้ความเข้าใจชีวิตในเชิงปรัชญา หากยังเสนอแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความสงบสุขภายใน โดยอาศัยหลัก “ภาวนา 4” ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งนำไปสู่การเป็น “ภาวิตบุคคล” หรือผู้พัฒนาทั้งกาย วาจา ใจ และปัญญาอย่างสมดุล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2562, น. 359) หลักการนี้ยังมีความสอดคล้องกับแนวคิด “การรู้แจ้งผ่านการปฏิบัติ” (Experiential Realization) ที่ปรากฏในงานของ ปีเตอร์ ฮาร์วีย์ (Harvey, 2013) ซึ่งชี้ว่า พุทธจริยศาสตร์ไม่ใช่เพียงระบบจริยธรรมแบบนามธรรม แต่เป็นกระบวนการมีชีวิตอยู่ที่ต้องฝึกฝน พัฒนา และรู้แจ้งด้วยตนเอง

แนวคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับชีวิตในสำนักตะวันตกให้ภาพที่หลากหลายและเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจชีวิตมนุษย์ ทั้งในแง่กายภาพ จิตใจ และธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แต่ละแนวยังมีข้อจำกัดในการตอบคำถามเชิงคุณค่า ความหมาย และแนวทางดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์

แนวคิดทางเลือกนี้สามารถนิยามว่าเป็น “แนวคิดเรื่องชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ” (Applied Buddhist Ethics of Life) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการดำเนินชีวิตอย่าง

มีความหมาย เป็นอิสระจากความยึดติดในตัวตน และเปิดพื้นที่ให้มนุษย์พัฒนาคุณธรรมควบคู่กับปัญญา เพื่อบรรลุความสงบสุข จึงเป็นทางเลือกสำคัญที่ช่วยเติมเต็มความเข้าใจในชีวิต ทั้งในเชิงโครงสร้าง องค์ประกอบ และเป้าหมาย โดยไม่ยึดติดกับตัวตน และเสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรมและปัญญาควบคู่กันอย่างสมดุล ซึ่งเป็นหัวใจของ “ชีวิตที่ประเสริฐ” อย่างแท้จริง

องค์ความรู้หรือข้อเสนอทางปรัชญา

1. เสนอ “มุมมองใหม่” ต่อแนวคิดเรื่องชีวิตที่ประเสริฐ

บทความนี้เสนอ “มุมมองใหม่” ต่อแนวคิดเรื่อง ชีวิตที่ประเสริฐ (Sublime Life) โดยมิได้จำกัดความหมายไว้เพียงแค่การดำรงชีวิตอย่างมีศีลธรรม หรือการปฏิบัติตามหลักคำสอนเท่านั้น หากแต่เน้นการเข้าใจชีวิตในฐานะ “กระบวนธรรม” ที่ปราศจากตัวตนถาวร เป็นผลของเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันตลอดเวลา การมีชีวิตที่ประเสริฐจึงมิได้หมายถึงความเพียบพร้อมหรือสำเร็จในทางโลก หากคือกระบวนการภาวนาและการรู้แจ้งในไตรลักษณ์ อันเป็นคุณสมบัติของ “ผู้มีจริยธรรมสมบูรณ์” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2562, น. 359)

มุมมองใหม่นี้ยังเสนอให้แยกแนวคิดเรื่องชีวิตออกจากกรอบความคิดแบบทวินิยม เช่น กาย/จิต หรือ วัตถุ/วิญญาณ และพัฒนาเป็นกรอบคิดแบบองค์รวมที่เห็นชีวิตเป็นพลวัตแห่งธรรมชาติและจริยธรรม ซึ่งเน้นการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมอย่างเมตตา สมดุล และไม่เบียดเบียน

2. เสนอแนวทางการปรับใช้พุทธจริยศาสตร์ในสังคมร่วมสมัย

เพื่อให้แนวคิดชีวิตที่ประเสริฐตามหลักพุทธจริยศาสตร์ไม่เป็นเพียงอุดมคติที่ห่างไกลจากชีวิตจริง บทความนี้เสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ในระดับสังคมร่วมสมัย ดังนี้:

1) ระดับปัจเจก : สนับสนุนการฝึก “ภาวนา 4” คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา ผ่านการดำรงชีวิตอย่างมีสติรู้ตัว ไม่ยึดติด และมีเมตตาต่อตนเองและผู้อื่น โดยอาจเชื่อมโยงกับรูปแบบการฝึกปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น สติในที่ทำงาน การบริโภคอย่างรู้คิด หรือการดูแลสุขภาพจิต (Gowans, 2003)

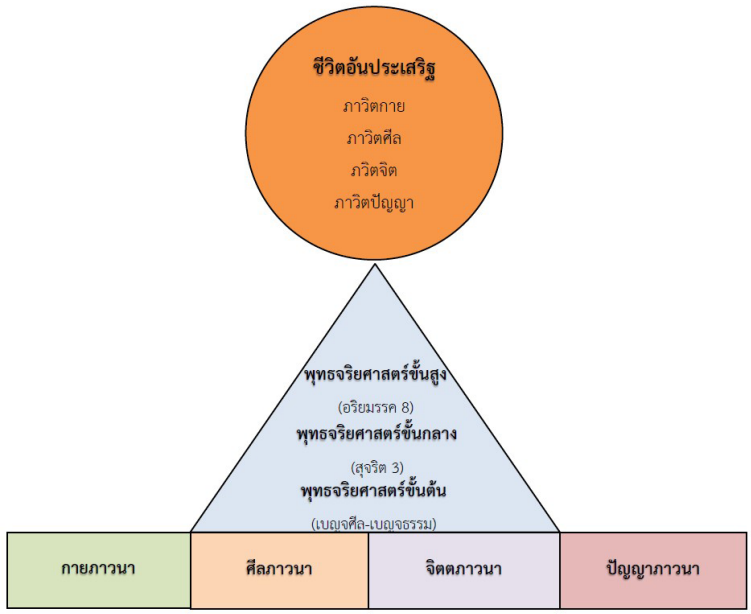
2) ระดับสังคม : เสนอให้มีการบูรณาการพุทธจริยศาสตร์เข้ากับนโยบายหรือรูปแบบการดำเนินงานทางสังคม เช่น ด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการศึกษา โดยใช้หลักเมตตา–กรุณา–อุเบกขาเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

(Harvey, 2013)

3) ระดับปรัชญาสาธารณะ : พุทธจริยศาสตร์สามารถมีบทบาทในการตอบคำถามพื้นฐานทางศีลธรรมในโลกยุคใหม่ เช่น การตัดสินใจทางชีวจริยธรรม (Bioethics) ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือจริยธรรมของเทคโนโลยี โดยนำเสนอทางสายกลาง (Middle Way) เป็นแนวทางตัดผ่านความสุดโต่งทั้งในทางวัตถุนิยมและอัตตานิยม

กล่าวโดยสรุป แนวคิดชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ (Applied Buddhist Ethics of Life) มิใช่เพียงการตีความชีวิตในเชิงอภิปรัชญา หากแต่เป็นแนวคิดที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตในบริบทปัจจุบัน โดยยังคงเป้าหมายสูงสุดคือ “การหลุดพ้นจากทุกข์” ผ่านการพัฒนาตนอย่างสมดุลทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา

ภาพที่ 1 : โครงสร้างแนวคิดชีวิตที่ประเสริฐตามพุทธจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ แสดงลำดับชั้นการพัฒนาภาวนา 4 เพื่อบรรลุชีวิตที่ประเสริฐ (Sublime Life)



สรุป

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องชีวิตในสสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม ซึ่งเป็นแนวคิดหลักในปรัชญาตะวันตก โดยพบว่าแต่ละแนวคิดมีจุดแข็งในการอธิบายธรรมชาติและโครงสร้างของชีวิต แต่ล้วนมีข้อจำกัดสำคัญในด้านความหมาย คุณค่า และมิติทางจริยธรรม เช่น สสารนิยมอธิบายชีวิตในมิติทางกายภาพแต่ขาดมิติ

ภายใน จิตนิยมเน้นจิตใจแต่ยึดติดกับตัวตนอมตะ ขณะที่ธรรมชาตินิยมมองชีวิตในฐานะกระบวนการธรรมชาติแต่ไม่สามารถตอบคำถามด้านคุณค่าอย่างลึกซึ้ง ในทางตรงกันข้าม พุทธจริยศาสตร์เสนอกรอบคิดที่มองชีวิตเป็นกระบวนธรรมของขันธ์ 5 ซึ่งไม่มีตัวตนถาวรและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา พร้อมเน้นการพัฒนากาย จิต และปัญญาอย่างสมดุลผ่านภาวนา 4 ประการ เพื่อบรรลุชีวิตที่ประเสริฐและหลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริง การวิพากษ์เปรียบเทียบชี้ว่าพุทธจริยศาสตร์เติมเต็มช่องว่างของแนวคิดตะวันตกโดยรวมมิติคุณธรรมและการปฏิบัติจริง บทความจึงเสนอ “แนวคิดชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ” ซึ่งเป็นกรอบความคิดและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทสังคมร่วมสมัย ทั้งระดับปัจเจก สังคม และปรัชญาสาธารณะ เพื่อส่งเสริมชีวิตที่มีความหมาย สงบสุข และปลอดจากความยึดติดในตัวตนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวช่วยพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับปัญญาอย่างสมดุลและเป็นทางเลือกสำคัญสำหรับการพัฒนาชีวิตมนุษย์ในยุคปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กอร์เดอร์, โยสไตน์. (2540). *โลกของโซฟี*. (อำพรรณ โอตระกูล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด.

คงเดช พัวพรพงษ์. (2560). การวิเคราะห์ชีวิตมนุษย์ในปรัชญาพุทธกับแนวคิดสมัยใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 34 (2), 109 - 125.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระประมวล อุตตราสโย. (2544). *เปรียบเทียบจริยศาสตร์: ทฤษฎีว่าด้วยความดี*. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมมงคลการพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *ธรรมะกับชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พริ้นติ้งแมสโปรดักส์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2562). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์.

สุนทร ณ รังสี. (2543). *พุทธปรัชญา: มรรควิธีสู่การรู้แจ้ง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุจิตรา รณรื่น. (2540). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2549). *ปรัชญากับวิถีชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2532). *จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

วิเชียร ชาบุตรบุณฑริก และคณะ. (2542). *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เธิร์ดเวฟเอ็ดดูเคชั่น จำกัด.

สิวลี ศิริไล. (2551). *จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แสง จันทร์งาม. (2535). *พุทธศาสนวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

Chalmers, D. J. (1996). *The conscious mind: In search of a fundamental theory*. Oxford University Press.

Frankl, V. E. (2006). *Man's search for meaning* (Original work published 1946). Beacon Press.

Gowans, C. W. (2003). *Philosophy of the Buddha*. Routledge.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues*. Cambridge University Press.